

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI TƏHSİL NAZİRLİYİ
AZƏRBAYCAN DÖVLƏT İQTİSAD UNİVERSİTETİ

MAGİSTRATURA MƏRKƏZİ

Əlyazması hüququnda

Musayev Elnur Zahid oğlu

**“Kostyumun formasında vizual qavranma qanunauyğunluqlarının analizi”
mövzusunda**

MAGİSTR DİSSERTASIYASI

İxtisasın şifri və adı:

060321 - “Dizayn”

İxtisaslaşma:

“Dizayn və texniki estetika”

Elmi rəhbər:

f.f.d. N.N. Abbasov

Magistr proqramının rəhbəri:

dos. Y.Ç. Ağamaliyeva

Kafedra müdiri: s.ü.f.d. L.H. Məmmədova

BAKİ - 2018

M Ü N D Ə R İ C A T

Səh.

GİRİŞ.....	3
------------	---

FƏSİL I. KOSTYUMUN LAYİHƏLƏNDİRİLMƏSİNDƏ NƏZƏRİ PROBLEMLƏRİN İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

1.1. Kostyumda nəzəri məsələlərin analizi	7
1.2. Kostyumun layihələndirilməsində elmi-nəzəri problemlərin təhlili.....	13
1.3. Kostyumun dizaynına konseptual yanaşmanın əhəmiyyəti	18

FƏSİL II. KOSTYUMUN FORMASININ YARANMA XARAKTERİSTİKASI

2.1. Kostyum formasına qoyulan tələblər	24
2.2. Kostyumun formasına təsir edən amillər	28
2.3. Kostyum formasının yaranmasında kompozisiyanın rolu	34

FƏSİL III. KOSTYUM FORMASININ KONSTRUKTİVLƏŞMƏSİNİN TƏSNİFATI

3.1. Kostyum formasında vizual qanunauyğunluq	40
3.2. Kostyum formasını əmələ gətirən komponentlər.....	44
3.3. Geyimlərdə funksionallıq prinsipinin mahiyyəti	49

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR	61
---------------------------	----

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI	64
---	----

ƏLAVƏLƏR	66
----------------	----

XÜLASƏ	67
--------------	----

PE3IOME	68
---------------	----

SUMMARY	69
---------------	----

GİRİŞ

Qloballaşan dünyada gedən proseslər insanın maddi-estetik durumunu, eyni zamanda onun məişətini də əhatə edir. Bu proseslər müasir insanın dünyagörüşünə təsir göstərərək, ondan baş verən hadisələrə yeni konseptual yanaşmanı tələb edir. İncəsənət bəşəriyyətin maddi mədəniyyətinin bir hissəsi olub keçmiş tarixi dövrlərin insanları, onların geyim aləmində estetik ideali barədə unikal informasiyanın daşıyıcısıdır.

Dizaynın başlıca vəzifəsi funksiya ilə formanın optimal qarşılıqlı əlaqəsini axtarmaqdır. Ona görə də geyim dizaynı deyərkən, biz modelyerin əsərinin formasının xarici və daxili strukturu arasında olan sərhəd kimi başa düşürük. Məhz xarici və daxili strukturun təşkilində dizaynerin əsərinin funksional istifadə olunması onun insan üçün faydasının xarakterini müəyyən edir. Beləliklə, dizaynın obyektinin yalnız utilitar funksiyası deyil, eyni zamanda konstruktiv əsasın və bədii məzmunun daşıyıcısıdır. Bu prosesdə dizaynın aktiv fəaliyyətinin rolu misilsizdir.

Hal-hazırda rahatlıqla qeyd edə bilərik ki, həyata keçirilən və dialektik vəhdətdə yaranan moda və dizayn fəaliyyəti insanın yaradıcılığının estetik ölçülərdə yeni metodoloji yanaşma tərzini gətirən, ölçüsü çox olan və qəliz tərkibli, öz əvəzolunmazlığı və unikalılığı ilə seçilən sahəsidir. Zaman keçdikcə, geyim dizaynının yaradıcılıq növləri artır, yeni üslublar meydana çıxır, insanların dünyagörüşü artır və geyim sənayesi inkişaf edir. Müasir dövrün ən başlıca cəhəti həm də cəmiyyətin formalaşması prosesində modanın üstünlük təşkil etməsidir. Eyni zamanda geyim dizaynı dizayn fəaliyyətini və onun sosial mənasını ölçüyəgəlməz dərəcədə mürəkkəbləşdirir və aktuallaşdırır.

Bu gün geyim dizaynı daha geniş vüsət almaqdadır. Ötən əsrin 60-70-ci illərində moda sifariş ilə edilmiş rəssam-modelyerin işlərinə və modelyer-dizaynerin tikiş sənayesinin buraxdığı kütləvi hasilata bölünürdü. Bu gün isə tikiş sənayesinin, firmaların istehsal etdiyi modellər geyim dizaynına aiddir. Bu onunla izah olunur ki, moda sənayesi müasir texnologiyalara əsaslanır, daha çox demokratikləşir, geyim əhali kütləsinə istiqamətlənir, onların zövqlərini öyrənərək qabaqlayır.

Qeyd etmək lazımdır ki, dəb xalqların keçmiş adətləri və sənətlə bağlı ortaya cixardıqları yeniliklərlə birgə zövqləri, əxlaqi keyfiyyətləri, iqtisadi göstərişləri barədə gələcək nəsillərə otürmək üçün bir vasitədir. 20-ci yüzilliyin ortasından dərhal sonra dəb çoxsaylı mövzularda insanlara öndəgedən, hətta onları yönləndirib müxtəlif növlü davranışlara vadar edən ən önəmli amillərdən ən başlıcası oldu. Beləliklə, zamanla geyim və bəzəkdə olduğu kimi insanların da həyatında, düşüncə tərzlərində və davranışlarında da buna bənzər halların təsir göstərdiyi vəziyyətlər yaranmağa başladı.

Mövzunun aktuallığı. Ümumiyyətlə geyim dizaynı yaradıcılığı öz yerini həmişə zəngin məkanda tapmağa çalışır. Əksər hallarda bu yerlər çoxdan unudulmuş şeylərin və niyyətlərin proobrazı olur. Dizayner hələlik moda aləmində olmayanı layihələndirir, planlaşdırır. O, niyyətini reallaşdıraraq, yeni bir ideya yaradır və mədəniyyət məkanını genişləndirməyə çalışır. Dizaynda yaradıcılığın spesifikasi bundadır ki, moda aləmində prinsipə yeni formalar çox nadir hallarda olur, əksər geyim formalarının proobrazı isə artıq mövcuddur. Lakin onun köməyi ilə insanın özünə olan münasibətdə, vərdislərdə, hərəkətlərdə özünü aparmaq maneralarında, bütövlükdə davranışlarda kök salmış stereotiplər aradan qaldırılır.

Geyim dizaynında bu funksiyanın rolunu çox aydın görmək olar. Modelyerlər sistematik olaraq tarix və mədəniyyətin elementlərinə müraciət edir və bunlarda unikal kolleksiyalar yaratmağa kömək edən yeni həll yolları tapır. Belə olan şəraitdə geyimin əsas gözəçarpan xarakteri onun forması olduğu üçün dizayner kostyumu layihələndirərkən onun konstruktiv-dekorativ xüsusiyyətlərinə diqqət yetirir. Bu soylənilənlər dissertasiya mövzusunun aktuallığını artıran amillərdir.

İşin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi kostyumun layihələndirilməsində dizayner-modelyerin qarşısına çıxan nəzəri problemlərin inkişaf mərhələlərini araşdırmaq, eyni zamanda kostyumun formasının yaranmasında konstruktivləşmənin elmi-nəzəri cəhətdən analiz edilməsi məsələləri durur.

Bu mövzuda tədqiqatın aparılmasında digər məqsəd kostyumun layihələndirilməsinə konseptual yanaşmanın vacib olması məsələsini ortaya çıxarmaq, eləcə də problemə konseptual yanaşmanın moda aləmində yerini və rolunu müəyyənləş-

dirməkdən, bununla yanaşı, kostyumun ümumilikdə formasına qoyulan tələblərin yaranma səbəbləri və onların həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti, geyimin forma xarakteristikasında kompozisiyanın xüsusiyyətləri, rolu, bu tələbləri ödəmək üçün kompleks istehlak xassələrin öyrənilməsinin mahiyyəti, kostyumun formasının - yaranmasında vizual qanunauyğunluqların təhlil edilməsi, formanı əmələ gətirən komponentlərin müəyyən edilməsi və eləcə də geyimlərdə funksionallıq prinsipinin son dərəcə mühüm faktor olması məsələsini göstərməkdən ibarətdir. Bu məqsədləri həyata keçirmək üçün bəzi vəzifələrin yerinə yetirilməsi labüd hesab edilə bilər:

- Geyimi layihələndirərkən onun formasının insanın bədən quruluşuna yaraşması üçün öncədən dəqiq ölçmə işləri aparılmalıdır.

- Geyimin detallarının əsas konstruktiv və dekorativ xətlərinə xüsusi olaraq diqqət yetirilməlidir.

- Dəbli geyimin yaradılması üçün bütövlükdə məhsulun formasının konfigurasiyası, ölçülərin və ayrı-ayrı detalların cizgiləri, həmçinin də konkret dəb üçün ən rəşional, qabarıq və texnoloji konstruksiya etmə üsulları seçilmədir.

- Geyimin optimal xidmət müddətinin təmin edilməsi üçün materialların yüksək keyfiyyətə malik olması təmin edilməlidir.

- Müasir kompüter texnologiyalarından moda dizaynı sahəsində istifadə edilməsi bütün problemləri həll etmək üçün əsaslı yeni yanaşmaları şərtləndirəcəkdir.

Hesab edirəm ki, bu vəzifələr həyata keçirilməklə müasir moda aləmində rəqabətqabiliyyətli yüksək geyim məhsulları hazırlana bilər.

Tədqiqatın obyektı. Dissertasiya işində kostyumun formasının yaranmasında nəzəri problemlərə, onun xarakteristikasının analiz edilməsinə müraciət edilmiş, formanın yaranmasına qoyulan tələblər, geyimin xarici görünüşündə vizual qanunauyğunluq və geyimin formasının funksional olması problemləri təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın metodu. Dissertasiya işi nəzəri-metodoloji prinsiplər əsasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin mövzusu ilə bağlı müasir moda aləmində baş verən dəyişikliklərə, geyim sənayesində yeni texnologiyaların tətbiqinə dair məsələ-

lələrə və eləcə də bu sahəyə həsr olunmuş tədqiqat nümunələrinə müraciət edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Kostyumun layihələndirilməsində formanın vizual qanunauyğunluqları prinsipi təhlil edilmiş, eyni zamanda forma və funksiyanın harmonik vəhdəti problemləri tədqiq edilmişdir.

İşin təcrübi əhəmiyyəti. Hal-hazırda Azərbaycanda geyim sənayesi inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Belə olan şəraitdə tədqiq edilən problemlər bu sahədə tətbiq edilə bilər. Hesab edirəm ki, işin nəticələrindən modelyer-dizaynerlər də yararlanırlar.

Tədqiqat işinin strukturu. Magistr dissertasiyası 3 fəsildən, nəticə və təkliflərdən ibarətdir. İşin yazılmasında 25 adda ədəbiyyat mənbələrindən istifadə edilmişdir. Dissertasiya işi kompüterdə yazılmış 74 səhifədən və 10 şəkildən ibarətdir.

FƏSİL I. KOSTYUMUN LAYİHƏLƏNDİRİLMƏSİNDƏ NƏZƏRİ PROBLEMLƏRİN İNKİŞAF MƏRHƏLƏLƏRİ

1.1. Kostyumda nəzəri məsələlərin analizi

Cəmiyyətin mövcud olduğu bütün dövrlərdə geyim vacib məsələlərdən biri olub. Hər zaman insan özünə geyim fikirləşərək yaradıb və hər gələn nəsil bu arasıkəsilməz prosesə öz töhfəsini verib. Hamıya tanış olan bu proses yaradıcı xarakter daşıyır, hər bir kəs bu məsələyə öz fantaziyasını, yaradıcılıq qabiliyyətini tətbiq edir.

Geyim insanı yalnız soyuqdan, pis hava şəraitindən qorumaq üçün nəzərdə tutulmur. Onun digər sosial və estetik xarakter daşıyan funksiyaları da var. Geyindiylə paltar vasitəsilə insan öz xarici görünüşünü dəyişir, bəzəyir, çatışmazlıqları gizlədir, üstünlüklərini daha qabarıq verməyə çalışır.

Geyimin əsas gözəçarpan xarakteri onun formasıdır. Formanın kənar cizgilərinin təsviri siluet adlanır. Hər bir dəb özünün siluetlərini təqdim edir. Ona əsasən dəb dəyişkənliyini izləmək mümkündür. Siluet forması əks etdirdiyinə görə şərti olaraq, həndəsi fiqurlarla təsvir olunur: düzbucaqlı, kvadrat, trapesiya, oval, üçbucaq. Bəzən onu hərflərlə də işarə edirlər: «X», «A», «H», «T» və s.

Geyimin dəbə uyğun gəlməsi vacib şərt deyil, həm də insanın bədən quruluşuna yaraşmalıdır. “X” tipli siluet bel nahiyyəsini daha qabarıq göstərir. Düz forma – geyinməyə çox rahatdır, bədən quruluşunun kənar cizgilərini gizlədir. Yarıyapışıq geyim isə bədənə kontur cizgilərini azacıq nəzərə çarpdırır və demək olar ki, əksəriyyətinə yaraşır. Dolubədənli qadınlar adətən belə silueta üstünlük verirlər.

Forma seçimində əsas cəhətlərdən biri də paltarın uzunluq ölçüsüdür. Paltarın uzunluğu dəbin istiqamətindən, şəxsin bədən quruluşundan və yaşından asılıdır və ətrafdakılar tərəfindən qəbul edilməsində böyük rol oynayır. Dəbin istiqaməti dəyişdikcə, geyimin uzunluğu da dəyişir. Son illər istənilən paltar uzunluğu – superminidən maksiyədək tətbiq edilir. Belə halda hər kəs özünə uyğun paltar uzunluğunu seçə bilər. Paltarın uzunluğu düzgün seçilibsə, demək, geyimin düzgün

nisbətini müəyyənləşdirmək mümkündür. Nisbət dedikdə, təkcə geyimin uzunluğunun fərdin boyuna nisbəti nəzərdə tutulmur, eyni zamanda ələyin - jaketə, paltarın qol hissəsinin – lifin və siluetin ölçüsünə nisbəti sayılır. İnsan fiqurunu vizual olaraq iki hissəyə bölmək olar: tacdan belə, bədən ayağa. Bel xəttinin harada yerləşməsindən, yəni nisbətindən asılı olaraq, insanın görünüşü də dəyişir. Bədənin yuxarı və aşağı hissələri arasında nisbətin ideal ölçüsü 3:5 hesab olunur ki, bu “qızıl nisbət” adlanır. “Qızıl nisbət” – tamın 2 qeyri-bərabər hissəyə bölünməsidir ki, kiçik hissə böyük hissəyə, böyük hissənin isə tam (ümumi cəm) hissəyə nisbəti, məsələn 3:5, 5:8, 8:13 və s. nəzərdə tutulur.

Alt xəttin düzgün ölçülüb müəyyənləşdirilməsi paltarın harmonik nisbətdə biçilməsində böyük rol oynayır. Baxış illüziyası paltarın nisbətinin bədən quruluşunun nisbətinə inikas etdirilməsinə köməklik edir. Bu səbədən yuxarı bel quruluşuna malik olanlar hündürboylu, aşağı olanlar isə bəstəboylu görünürlər.

Geyim forması konstruktiv və dekorativ hissələrə ayrılır.

Konstruktiv xətt dedikdə detalların əsas formalarını təşkil edən və paltarın bütün detallarını: yan, ön, bel, çiyin, kürək, qol və s. birləşdirən tikişlər nəzərdə tutulur. Tikiş tutumu (“vıtaçka”) konstruktiv və konstruktiv-dekorativ xətlər üzrə aparılır. Əgər tikiş tutması ayrıca xətt üzrə aparılıbsa, onda iki funksiya daşıyır – həm formanı yaradır, həm də dekorativ bəzək sayılır. Modeldən asılı olaraq, istənilən birləşdirici tikiş və tikiş tutması iki funksiya daşıya bilər. Məsələn, yan tikiş birtərəfli büküş və ya ayrıca düz tikişlə olur.

Dekorativ xətt – xüsusi olaraq dekorativ məqsəd üçün nəzərdə tutulan tikişlərdir. Dekorativlərə büküşlər, yığımlar, qırıqlar, naxışlar və digər bəzək formaları aid edilir.

Paltarın dizayn işləri üçün şaquli (vertikal), üfüqi (horizontal), diaqonal, lekal xətlər tətbiq edilir. Onların köməyi ilə müxtəlif formalı modellərin bir çox növlərini yaratmaq mümkündür: şaquli - ciddi, yığcam; oval – yumşaq keçidli; diaqonal – hərəkət, dinamika; üfüqi – statik, bədən quruluşunu daha yığcam göstərir.

İndi isə paltarda şaquli və vertikal tikişlərin tətbiqinə aid nümunələrə baxaq. Bu xətlərdən qaydasında istifadə etdikdə, məmulatın tam görünüşü haqqında

təsəvvür yaratmaq mümkündür. Xüsusən paltarın əsas elementini qabartmaq və zərurət yarandıqda tam “düzəlməsinə ümid olmayan” hissələrini korrektə etmək heç də çətin olmur.

Şaquli xəttin əsas mahiyyəti ondadır ki, belə formalı paltarlara baxanda, paltarın boyu boyunca başdan-ayağa “sürüşmə effekti” yaranır, boy daha hündür görünür. Paltardakı şaquli xətlər təkcə parçada şaquli zolaqların olması demək deyil, həm də paltarın və onun ayrı-ayrı detallarının biçilməsi, kostyumun silueti və rəngi (məsələn, şaquli xətt dedikdə, paltarla eyni rəngdə olan ayaqqabı nəzərdə tutula bilər) deməkdir. Bəzən şaquli parametrlərə o qədər də əhəmiyyət vermirlər, amma çox vaxt məhz onlar geyimin ümumi görünüşündə əhəmiyyətli rolə malik olur. Onların köməyi ilə geyim bədən quruluşunu vizual olaraq, daha qamətli və hündür göstərir. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bəzi hallarda əksinə olaraq, vertikal xətlər görünüşə mənfi təsir göstərə bilər. Bir qayda olaraq kip paltarlarda vertikal xətlərdən istifadə olunduqda, bu hal baş verir. Çünki belə halda, bədənə yumru formalı hissələrində düz xətt əyilmiş formaya düşür, nəticədə qaməti korlayan əks effekt alınır. Elastik, yəni zolaqlı idman şalvarlarını yada salın.

Belə dekorativ element hər kəsə yaraşmır. Onda belə sual meydana çıxır ki, idman geyimi istehsal edən tanınmış aparıcı şirkətlər niyə belə “artıq element”dən istifadə edirlər? Amma yaddan çıxarmayın ki, idman geyimi hər şeydən əvvəl atletik bədən quruluşuna malik, qabarıq hissələri olmayan şəxslər üçün nəzərdə tutulur. Bu xətlər tətbiq edildikdə daha bir nüansı nəzərə almaq (qamətlilik optik illüziyası yaratmaq istəyirsinizsə) lazımdır ki, vertikal xətlər çox enli olmayaraq, aralarındakı məsafə 12 sm-dən çox olmamalıdır. Bu halda, göz təkcə yuxarı-aşağı deyil, həm də xətlərarası bir tərəfdən digər tərəfə yönəlir və bədən quruluşu daha dolu formalı görünür.

Üfüqi xətlər göz üçün qəlb rahatlığıdır. Belə görünüşü nəzərdən keçirərkən göz müəyyən mənada istirahət edir. Göz asta hərəkət edərkən üfüqi xətlə sahələr enli və daha qısa görünür. Burada da üfüqi xətlər təkcə parçanın naxışı demək deyil. Bədən quruluşunun sinə və çiyin hissələri, o cümlədən ətrəklərin aşağı hissəsi və bel xətti təbii olaraq üfüqi xətlərə nümunə hesab edilir. Buradan belə aydın olur

ki, bədən quruluşunun problemli hissələrinə üfüqi forma vermək doğru olmaz. Amma üfüqi xətlə paltarlara birmənalı olaraq üstünlük verənlər və mütləq olaraq bu formanı tətbiq etmək istəyənlər kiçik hiyləyə əl atarlar: dar, bərabər yerləşmiş üfüqi xətlər vizual olaraq xətləri yuxarıya doğru çəkir, üfüqi xətlər olmayan hissə şaquli effekt alır ki, bu da fiqurun daha qamətli olmasına səbəb olur.

Nəzərə almaq lazımdır ki, üfüqi xətlər baxanın daha çox diqqətini çəkir. Daha qamətli görünməsi üfüqi xətlərin hansı hissədə yerləşməsindən çox asılıdır. Üfüqi xətlərin fiqurun yuxarı və aşağı hissələrdə yerləşməsindən asılı olaraq, qamətlilik effektini istiqamətləndirir (üfüqi halda yuxarı və aşağı keçməsi kifayət qədər zaman müddətində baş verir, fiquru yarıya bölən xətt isə (belə bölmə bir qayda olaraq bud hissənin ortasına düşür) əksinə, enlədir və qısaldır. Qadınların əksəriyyətində bud hissə ən problemli hissə (çox vaxt enli olur) hesab olunur. Uyğun olaraq buda kimi uzunluqda olan pencək və jaket geyinərkən fikirləşmək lazımdır ki, (pencəyin aşağı hissəsi üfüqi xətt hesab olunur) belə forma onsuz da yaxşı olmayan fiqurun optik olaraq daha da mənfi təsir göstərməsinə səbəb olur.

Daha bir nümunə hamının xoşladığı cinslərdir. Təəssüflə qeyd etməliyik ki, cins geyimli qadın həmişə olduğundan daha kök görünür. Buna səbəb yenə xətlərdir: kip tikilmiş cinslərdə yan şaquli tikiş (cinslərdə bir qayda olaraq tikişlər daha gözəçarpan fərqli rənglərlə vurulur) əyri görünüş alır, ciblər və paltarın digər atributları - düymə, basma, bolt (xüsusi olaraq nümayiş etdirmək, daha cəlbedici göstərmək üçün nəzərdə tutulan hissələr) lazımi effekti vermir. Şaquli büzməli şalvarlar isə daha çox adama yaraşır.

Dinamika – ümumi statik formada hərəkət edən elementlər olan məkanda formanın qeyri-sabit vəziyyəti; forma xaricində kostyum detallarının görünüşü nəticəsində meydana gələn, eyni zamanda daxili və xarici dinamikanın şəxsin özünün hərəkəti ilə uzlaşması deməkdir. Dinamika adətən kostyuma müəyyən bir yüngüllük, hərəkətlilik və zəriflik verir. Bu, kostyumun bir sıra elementlərinə və ya ümumilikdə formaya aid ola bilər. Kostyumda dinamika adətən iriölçülü şəkillər, parçanın kombinasiyası, biçimin asimmetriyası, birləşdirici detallar və s. hesabına yaranır.

Statika – ümumilikdə formanın sabit mövqeyi nəzərdə tutulur. Statika formanın hissələrinin tarazlığı ilə xarakterizə olunur. Bir qayda olaraq şaquli simmetrik oxlu kostyum statikdir. Statik kostyum adətən şəxsə güvənlik versə də, onu dinamizm və rahatlıqdan bir qədər uzaqlaşdırır.

Plastika dedikdə, formanın bir hissəsindən digərinə aramlı keçidi nəzərdə tutulur. Kostyumun plastikasi tikildiyi parçadan asılıdır: büzmələrin konstruktiv və dekorativ xətlərinin istiqaməti formanın “hərəkətliliyini” təmin edir. Beləliklə də, kostyumun formasında plastika ayrı-ayrı hissələrinin nisbətindən, formanı əmələ gətirən xətlərin xarakterindən, məmulatın konstruktiv və texnoloji emalından asılıdır.

İnsan gözü yalnız ağ-qara dərəcələri (“qradalar”) deyil, həm də digər çalarları seçə bilir. Biz gözümüzü açanda, rənglə dolu aləmə düşürük. Rəng insanı həyatı boyu müşayiət edir, ona psixofizioloji təsir göstərərək müxtəlif hisslər – isti və soyuq, gümrahlıq və ümitsizlik, şənlik və narahatlıq və s. doğurur. Məsələn, adamlar payız buludları zamanı Günəş şüaları arasından keçən müxtəlif rənglərin arasıkəsilməz olaraq əvəzlənməsini görərkən tez zamanda gümrahlaşırlar.

Ətraf mühitdəki obyektlər və əşyalar sonsuz sayda müxtəlif rənglərə malikdir. Bir anlıq fikirləşin ki, ətraf mühitdəki bütün rənglər yoxa çıxıb və biz hər şeyi ancaq ağ-boz görürük – belə halı təsəvvür etmək belə çətindir. İnsanlar rəngləri ona ayırd edə bilirlər ki, bütün rənglər ayrılıqda spektrin müəyyən hissəsini əks etdirir, eyni zamanda digər hissəsi isə eyni cisimlər tərəfindən udulur.

17-ci əsrdə dahi ingilis alimi İsaak Nyuton təbii-elmi (fiziki) rənglər təsnifatını – spektr anlayışını elmə gətirdi. Spektr haqqında təsəvvürü şəffaf şüşə prizmadan keçən işıq şüası yaradır. Nyuton spektrdə 7 rəngi ayırır: qırmızı, narıncı, sarı, yaşıl, mavi, göy, bənövşəyi. Daha bir rəng – açıq bənövşəyi (“пурпурный”) spektrin iki kənar rənginin – qırmızı və göy rənglərinin birləşməsindən yaranır. Spektral rənglər insanın gördüyü rənglərin kiçik bir hissəsini təşkil edir. Normal rəng seçmək qabiliyyəti olanlar on minə qədər müxtəlif rəngləri ayırd edə bilirlər.

Rəng yığımı kolleksiyası necə olmalıdır ki, şəkildəki bütün müxtəlif rəngləri tam ötürmək mümkün olsun? Belə məlum olur ki, çox az olmalıdır. Nəzəri olaraq

üç rəng – sarı, qırmızı və göy – rəng spektrinin əsaslarıdır. Bu rəngləri digər rəngləri qarışdırmaqla almaq mümkün deyil. Əsas rənglərin qarışığı törəmə rəngləri yaradır – narıncı rəng - qırmızı və sarı rənglərin sintezi ilə, yaşıl rəng – sarı və göy rənglərin sintezi ilə, bənövşəyi rəng - göy və qırmızı rənglərin sintezi ilə əmələ gəlir.

Əgər kağızdan dairəni 6 hissəyə bölüb, əvvəlcə onun 3 hissəsini qırmızı, sarı və göy (sektoru ötürməklə) rənglərlə, arada qalan ağ hissələri isə digər – qarışıqdan alınan rənglərlə - narıncı, yaşıl, bənövşəyi boyayaq. Bu dairədə 3 rəng – sarı, qırmızı, göy əsas rənglər sayılır. Rəngli dairə əsasən iki hissəyə ayrılır: isti və soyuq rənglər.

İsti rənglər: qırmızı, sarı, narıncı və digər bu rənglərdən azacıq da olsa qarışığı olan rənglər. İsti rənglər günəşi, alovu xatırladan, bir sözlə, təbiətdə doğrudan da istilik verən rənglərdir.

Soyuq rənglər: göy, mavi, yaşıl, göy-bənövşəyi, göy-yaşıl və bu rənglərin qarışığından alınan rənglərdir. Soyuq rənglər buz, qar, suyu və s. xatırladan, yəni təbiətdə doğrudan da soyuq verən rənglərdir. Ağ, qara və boz rənglər rəngsiz sayılır və axromatik adlanır. Kişi, qadın və uşaq geyimlərində həm isti, həm də soyuq rənglər tətbiq edilir.

1.2. Kostyumun layihələndirilməsində elmi-nəzəri problemlərin təhlili

Yeni modellərin hazırlanması prosesi kostyumun həm məkan strukturunun görünüşünü, həm də məhsulun konstruktiv quruluşunu müəyyənləşdirən əsas formalaşma prinsipinin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Paltarların layihələndirilməsinin əsas kateqoriyası olmaqla, formalaşma zaman və məkanda onun forma və keyfiyyətinin kəmiyyət və keyfiyyət xüsusiyyətlərinin ardıcıl dəyişdirilməsi və yığılması ilə əlaqədardır. Daimi davamlılıqla müşayiət olunan kostyumun davamlı inkişafı, mütəmadi olaraq, düzəldilmiş standartın görünüşü, mütləq müasir üslubun xüsusiyyətlərinin yenilənməsinə gətirib çıxarır.

Moda fenomeninin mahiyyətini əks etdirən formanın bu hərəkəti müasir paltarların bədii şəkildə ifadəli modellərini yaradan zaman başa düşmək lazımdır. Bunun sayəsində müəyyən bir məhsulun təsəvvürünü və müəyyən bir məhsulu qəbul etməsini təmin edən dizayner peşəkar fəaliyyətində formalı strukturun bəzi elementlərinin inkişaf istiqamətlərini müəyyənləşdirməyə və yaxın gələcəkdə onun təbiətini proqnozlaşdırmağa imkan verən, kifayət qədər uzun müddət ərzində moda dəyişikliklərinin nümunələrini nəzərə alaraq, forma formalaşması məsələlərinə üstünlük verməlidir.

Yeni formanın təşkili prinsipi bir sıra morfoloji geyim əlamətlərinin qarşılıqlı birləşməsi ilə ifadə edilir. Bundan əlavə, qeyd olunmalıdır ki, kostyumdakı struktur dəyişiklikləri tədricən baş verir və kostyumun bütün kompozisiya hissələrinin yenidən düzəldilməsinə səbəb olur ki, bu da elementlər arasındakı əlaqələrin təbiətini, eləcə də insanın bədənini ilə onun vücudunun dəbli hərəkət ritminin qarşılıqlı təsirini müəyyən edən sabit bir hərəkətin saxlanmasını təmin edir. Paltarların tərtib edilməsi sahəsində belə ənənə yaranmışdır ki, müasir modanın inkişafını, onun tarixinin kostyumun baza formalarının bioloji təkrarlanması adlanan, müddəti təxminən on il olan tsikllərə bölünməsinə uyğun təhlil etmək rahatdır. Hər bir dövrün spesifikliyi modanın əsas xarakteristikası olan bu müddət ərzində öz imkanlarını artıq göstərə bilmiş geyim formasına prinsipial yanaşmanın fərqli olmasıdır.

Təcrübə göstərir ki, hər onilliyin bizim halda əlamətlər toplusu olan ideal vücudun proporsiyaları və formayaradan əsas geyim silueti və onun konstruktiv təcəssümünün xüsusiyyətləri, kompozisiyanın qurulması və ansamblın rənginin seçilmə prinsipləri və s. kimi başa düşülən müəyyən dəb istiqamətini səciyyələndirən öz geyim üslubu var. Geyimin arasıkəsilməz inkişafı və bir onilliyə xas olan əlamətlərin digərinin əlamətləri üzərinə gəlməsi prosesində baş verən yeni dəbin yaranması tədricən olur və dəqiq sərhədləri olmur. Buna görə də, ortaya çıxan formanı qəbul etməyə hazırlaşmaq, onun həllinin məntiqini, konstruktiv üsulların ortaya çıxması səbəblərini və spesifikliyini anlamaq üçün yeni xəttlərin, proporsiyaların, bölünmələrin ortaya çıxma biləcəyini əvvəlcədən görmək lazımdır ki, bunu da kostyumun inkişaf qanunauyğunluqlarını bilərək, peşəkar bilik və praktiki təcrübəyə malik olaraq, hətta kəskin dəb dəyişiklikləri olduqda belə etmək olar. Əks təqdirdə, layihələndirmənin nəticəsi yeni fasonun məhsulun köhnə formasına mexaniki köçürülməsi, dəbli istiqamətin təhrif edilməsi, savadsız reproduksiya olacaqdır.

Bildiyiniz kimi, moda müxtəlif dövrlərindəki paltara konstruktiv əlavələr, eləcə də məhsulun siluetini yaradan xətlərin quruluşu ilə xarakterizə olunan formanın böyüklüyü ilə səciyyələnir. Dəbli kostyumun formalaşma xüsusiyyətlərini anlamaq üçün onu yaxın on il və ya əvvəlki iki onillik dövr ərzində olan geyimlərlə müqayisə etmək lazımdır. Formanın strukturu təxminən iyirmi dörd il ərzində əhəmiyyətli dərəcədə yeniləndiyindən, daha əvvəlki dövrlərlə dəbli geyimlərin dizaynını müqayisə etmək lazım deyil: o zamanlar tamamilə fərqli dizayn, materiallar, biçim, texnologiya var idi.

Bu gün dəb geyimin konstruktör tərəfindən işlənməsinə, kostyumun ümumi daxili harmoniyasını pozmadan biçimin dəqiqliyinə və aydınlığına nail olunmasına böyük diqqət yetirir. Özü də konstruktiv modelləşdirmə məhsulun estetik görünüşü kimi nəzərdən keçirilən formanın xarakterinin müəyyənləşdirilməsindən başlayır. Müasir geyimin dizayn xarakteristikası genişdir və çox vaxt onun çeşidindən asılıdır. Siluet, həcm, müxtəlif səviyyələrdə uyğunlaşma dərəcəsi, məhsulun uzunluğu kimi ənənəvi amillərlə yanaşı, qolların biçimi, konstruktiv xətlərin proporsiyaları,

həndəsi konfigurasiyası, eləcə də istifadə olunan toxuculuq materiallarının xüsusiyyətləri layihələndirilən formaya nail olmaq üçün çox əhəmiyyətlidir. Nəticədə müasir geyimin yaradılması yalnız konstruksiyanın hər bir hissəsinin dəb tələblərinə uyğun olmasına riayət edilməsində mümkündür.

Hər hansı bir yeni forma müəyyən biçim üsulları üzərində qurulur, özü də məhsulun dizaynında təsadüfi xətt yoxdur: onların hamısı geyimlərin layihələndirilməsinin əsas məqsədinə nail olmağa xidmət edir. Əsas dizayn xətlərindəki dəyişiklikləri moda istiqamətindən asılı olaraq izləmək üçün konstruksiyanın ayrı-ayrı elementlərini ayırmaq və hər birini detallı bir şəkildə təhlil etmək və onların bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəsini ətraflı təhlil etmək məqsədəuyğundur.

Dəbin xarakterik cizgilərini, yeni geyim formasını yaradarkən xırdalıqlarını görmək qabiliyyəti geyimin layihələndirilməsi və istehsalı sahəsindəki istənilən mütəxəssisin peşəkar keyfiyyətidir. Kifayət qədər bilik və praktiki vərdislərə malik olaraq, o, aparıcı siluetləri və onların xarakterik xüsusiyyətlərini müəyyən etməyi bacarmalı, məmulatın dəbin diktə etdiyi həcmələrini qurmalı, dəbli geyimin proporsiyalarını aşkar etməli, bütövlükdə məhsulun formasına konfigurasiyanın, ölçülərin və ayrı-ayrı detal və cizgilərin təsirini görməyi, həmçinin də konkret dəb üçün ən rəşional, qabarıq və texnoloji konstruksiya etmə üsullarını seçməyi bacarmalıdır.

Müəyyən zaman dövründə yer tutmuş dəbli vücut forması tipi bütövlükdə formanın hərəkət istiqamətini, xüsusilə də onun konstruktiv həlli spəsifikasiyini başa düşməyə imkan verir. Lakin hər yeni mövsüm obraz mövzuları və ilham mənbələri ilə müəyyən edilən yeni xırdalıqlar əlavə edir ki, bu da forma, proporsiya, rəng, material, aksesuarların, yəni dəbli obrazın yaradılmasına kömək edən hər şeyin xüsusiyyətlərinin modifikasiyasına gətirib çıxarır.

Müasir kostyumu təhlil edərkən dəbin ideal vücut proporsiyalarının və korpusunun duruşunun dəyişikliyinə nəzərdən keçirirlər. Məhz onlar formayaradan əsasın xarakterini müəyyən edir ki, bu qisimdə də qarşıdan və profildən baxıldıqda geyimli insan bədəninin ətrafı boyu çəkilmiş yastı həndəsi konfigurasiyanı qəbul edirlər. Formalaşma bazasının xarakterini şərti olaraq hündür və geometrik

konfigurasiya kimi müəyyənləşdirirlər. Yeni formanın xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirərək, onun əsas müstəvi ifadəsini, yəni kostyumun digər aparıcı kateqoriyası olan və öz inkişafı ilə dəb hərəkətini xarakterizə edən silueti müəyyən edirlər. "Siluet" anlayışını bu mənada istifadə edərkən, mütəxəssislər geyimin səthin üzərindəki mütləq dəqiq proyeksiyasını deyil, onun müəyyən bir dövr üçün ən əhəmiyyətli sahələrinin bəzi şişirtmələrə məruz qalan sxemləşdirilmiş görünüşünü nəzərdə tuturlar. Bu, dəb formasının ən əhəmiyyətli xüsusiyyətlərinə diqqət yetirmək, ən aktual məqamlara diqqət yetirərək sadələşdirilmiş formada göstərilən siluetin informativ xarakterini artırmaq üçün vacibdir.

Təsadüfi deyil ki, onilliklər ərzində yeni bir dəbin gəlməsi siluetslərdə dəyişiklik ilə xarakterizə olunur. Bundan əlavə, geyimin çiyin hissəsinin və bütövlükdə kostyumun görünüşünə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən qol kəsimi formayaradan ən vacib amillərdən biridir. Buna görə də, dəb formasının müəyyən edilmiş konturları ilə məhdudlaşaraq, müxtəlif xətt və elementlərdən istifadə edərək, onun strukturunun məzmununu fikirləşmək lazımdır. Bu cür təhlil mütəxəssisi yeni moda məhsulunun dizayn xüsusiyyətlərini aşkar etmək üçün kifayət qədər məlumatla təmin edir.

Beləliklə, yeni dəb formalarını həyata keçirmək üçün işə başlamaq, yaradıcı fikirlərin mahiyyətini tam şəkildə başa düşmək və gələcək məhsulun konstruktiv quruluşunun ətraflı diaqramını təqdim etmək lazımdır. Məhz buna görə də, kifayət qədər bilik və praktiki bacarıqlara malik olmanı nəzərdə tutan dəbin xarakterik xüsusiyyətlərini görmək qabiliyyəti hər bir paltar dizayneri üçün vacibdir.

Kostyumun dizaynı libasın modelləşdirilməsindən onunla fərqlənir ki, o xüsusi vəzifələri deyil, ümumi problemləri qoyur ki, bu da öz növbəsində xüsusi vəzifələrin seçilməsini müəyyən edir. Bu problemlər insanın cəmiyyətdəki həyat fəaliyyətinə aiddir, vəzifələrin özləri isə dəb meyilləri sahəsindədir ki, bu meyillər həm kostyum vasitəsilə ünsiyyət, həm də kostyumun özü ilə ünsiyyəti əks etdirir. Hər hansı bir dizayn fəaliyyəti sadəcə yeni şeylərin deyil, yeni keyfiyyətlərin və bununla da mədəni mühitin yeni funksiyalarının layihələşdirilməsinə yönəlib. Deməli, insanlar arasında ünsiyyətin o yeni dünyası da bu gün məhz müasir kostyumla daha

effektiv yaradılır. Təcrübədə kostyum digər dizayn fəaliyyəti məhsulları kimi, mədəniyyətdə fəaliyyəti prosesində özünün yüksək hədəflərinin bir hissəsini itirir və cəmiyyətin pragmatizasiyasının daha bir vasitəsinə çevrilir.

XX əsrə gədər kostyumun modelləşdirilməsi obrazın intuitiv olaraq, təsvirinə yönəlmişdi. Dizayner işləmələri arxitektonik modul, maket layihələndirmənin inkişafı, həmçinin kolleksiya konsepsiyasının mənimsənilməsi və işlənib hazırlanması vasitəsilə çox mürəkkəb obraz yaradılması sisteminə sahib olmanı nəzərdə tutur.

Bunun da dolğun ifadəsi olaraq, kolleksiyanın adı çıxış edə bilər (yalnız qavrayış görünüşlə eyni olduqda). Həm nəzəriyyəçi, həm də jurnalistlərin dəbin dəyişkənliyi, sirliliyi və s. haqda bütün fikirləri təsadüfi deyil. Şübhəsiz ki, dəb tendensiyalarının dəyişməsinin tsiklik xarakter daşımada özünü ifadə edən dəqiq “riyaziyyat” mövcuddur ki, bu da kostyumla məşğul olan hər hansı bir peşəkar üçün aydındır. Lakin başlıca “dəb sirləri” başqa bir müstəvi üzərindədir. İş orasındadır ki, dizaynın bütün növləri arasında kostyum insana maksimal yaxındır.

Deməli, dizaynerin tapdığı obraz insanın, ya da dövrün xarakteri nəzərə alınaraq, maksimal sürətdə psixologiyaya uyğun strukturlaşdırılır (söhbət kolleksiyadan gedirsə). Bununla da dizayner konsepsiyasının əsası konkret insanın – “əsrimizin qəhrəmanı”nın, dizaynerin özünün xarakterinin özünəməxsusluğu üzərində qurulmağa başlayır və bunların hamısı bu və ya digər mövzu ətrafında baş verir. Deməli, məntiqi konseptual zəncir əslində bir növ “psixanaliz”ə çevrilir. Çünki ilk növbədə dizaynerin yaradıcılıq fərdiliyi tipinin özünəməxsusluğu – “dizaynerin əhval-ruhiyyəsi”, cari dəb tendensiyalarının – “zamanın əhval-ruhiyyəsi” nəzərə alınır. Bunların üstünlüyü kostyum kolleksiyasının formalaşması prosesinin özünəməxsusluğunu yaradır.

Psixoloji tərkib hissənin dərin uçotu bu dizayner yaradıcılığı növünü son dərəcə subyektivləşmiş edir və bununla onu incəsənət nümunəsi ilə yaxınlaşdırır, çünki burada da yaradıcı insan özünü yaradıcılıq fəaliyyətinin son məhsulunda ifadə edir. Kostyum hər şeydən əvvəl əsas insan obrazı olan obraz sistemi olduğun-

dan, bu obrazın əsası insan şəxsiyyətindən olsa da, onun bədənindən uzaqlaşdırıla, ya da yaxınlaşdırıla bilməz (bu, geyimə xas olan bir şeydir).

1.3. Kostyumun dizaynına konseptual yanaşmanın əhəmiyyəti

Kostyum dizaynı başqa dizayn növlərindən təkcə “hərəkət edən” formaya salınması ilə deyil, onunla da seçilir ki, sadəcə hərəkət edən bədən formaya salınmır, təkcə insan hərəkət etmir. Fərq ondadır ki, insan sadəcə hərəkət etmir, o həm də fikirləşir. Yəni insan ilk növbədə fərddir və kostyum bu fərdi “geyindirir”. Ona görə metaforik dillə desək, kostyum görünməzdir, yalnız geyim görünür ki, bunun köməyi ilə o özünü ifadə edir. Bir kostyum görmək ilk növbədə onun görünüşü ilə bağlı konsepsiyasını görməkdir.

Doğrudur, hazır konsepsiyanın səthində dizaynerin özünün və "zəmanənin qəhrəmanı"nın əhval-ruhiyyə psixozanalizinin kifayət qədər lakonik, azaldılmış versiyası qalmalıdır. Üstəlik, dizayn konsepsiyası heç bir zaman müasirliyin problemlərinə yönəlmir (bu, incəsənətin vəzifəsidir), əksinə, bu problemləri "aradan qaldırır" (buna görə də, hər hansı bir dizayn işinin konsepsiyası apriori optimistdir). Həmişə, söhbət dəbli kostyumdan gedəndə, məhz bu və ya digər xarakter insanın zəhnində üzərinə geydiyi obrazın əsası olur. Yalnız "daşıyıcı" ilə qarşılıqlı təmasda son variant yaranır. Bundan əlavə, bu "daşıyıcının" əhval-ruhiyyəsinin, üzünün ifadəsinin və s. dəyişkənliyindən, bu obraz dəyişəcək. Nəticədə çox mobil quruluş əldə edirik. Məhz bu hərəkətlilik kostyum sisteminin mövcud olmadığını düşünən "qonşu" dizaynerlərin kostyum dizaynerlərinə ehtiyatlı davranışını meydana gətirir, yəni kostyum dizayn fəaliyyəti çərçivəsindən kənara çıxarılır.

Əslində, sistem mövcuddur, üstəlik digər dizayn növləri arasında zərgərlik işi kimi ən mürəkkəb bir fəaliyyət növüdür, çünki onun mərkəzi sözlərə, terminlərə və anlayışlara çətin çevrilən məhz psixoloji komponentdir. Lakin bu səbəbdən sistem bir sistem olaraq yox olmur, yalnız hətta öz yaradıcıları üçün də çətin hiss olunan

olur. Digər dizaynerlərdən daha çox kostyum dizaynerləri öz yaradıcılığı ilə tamamilə intuitiv əlaqədədir, məhz buna görə də, fəaliyyət növlərinin əsasını təşkil edən mexanizmləri anlamaq çox vacibdir. Yalnız içindən gələn konsepsiyalı kolleksiya dizaynerə “aid” olacaq. Beləliklə, o bu kolleksiyanı daha yaxşı əvvəlcə istehsal prosesində korreksiya edə, yerləşdirə və gələcəkdə realizə edə biləcək.

XX əsrin 60-cı illərinə qədər moda dizaynerlərinin yaradıcılığı cəhalət atmosferində baş verirdi. Sənətin postmodern konsepsiyalaşdırılması bütövlükdə yaradıcının özü tərəfindən təsvirin yaradılması mərhələlərini müəyyənləşdirmək və anlamaq üçün getdikcə daha vacibdir. Hər dizayn mərhələsinin inkişafı ümumi yaradıcılıq sxeminə əsasən həyata keçirilir: intuisiya-analiz-intuisiya. Eyni zamanda, rəşional analiz yaradıcı dizayn prosesinin zəruri ara mərhələsidir və ilk növbədə konsepsiyanın formalaşdırılmasından ibarətdir.

Kostyum dizaynı sahəsində məhz bu mərhələ bu günə qədər strukturlaşdırılmış deyil, baxmayaraq ki, onun əhəmiyyəti aşkardır. “...Bir tərəfdən, konsept dizaynerin yerləşdiyi yerə dair dəqiq bir anlayış verir, düşüncə və fəaliyyət üçün cığır açır, spontanlığı məhdudlaşdırır, yaradıcı impulsları cilovlayır və onları müəyyən sərhədlərə qaytarır; digər tərəfdən, sərbəstliyin və zəruri əməliyyat dəyişikliklərinin təminatçısıdır”. Kostyum dizaynına gəldikdə, bu sərhədlər sırf sosial-psixoloji sahədən keçir və buna görə də, digər dizayn növləri ilə müqayisədə onları verbalizə etmək və sistemləşdirmək daha çətinidir.

Bütün növ dizaynların ən mobil olduğu kostyum dizaynı üçün narrativ (sözlə təsvir) aspekti ən əhəmiyyətli və ən mürəkkəbdir. Təsədüfi deyil ki, digər dizayn sahələrindən fərqli olaraq, məhz bu sahədə bu günə qədər analiz prinsipləri formalaşmayıb. Dizayn fəaliyyəti üçün mənbənin layihə obrazının mövzusunu əhatə edən üçüncü komponenti ayırmaq məqsədəuyğundur. Nəzərə almaq lazımdır ki, fərdi müştəri ilə işləyərkən, kostyumun tərtibatçısı üç təklif olunan komponentə konkret insanın xarakteristikalarını da əlavə etməlidir. Amma kostyumun dizayn qərarlarının mahiyyətini anlamaq üçün, onları yarada bilmək, “oxumaq” üçün, onları sərbəst şəkildə dəyişməyə, reklam etməyə və ümumi mədəni kontekstə daxil

etməyə imkan vermək üçün konseptual kostyum sisteminin əsas komponentlərini aydınlaşdırmaq lazımdır:

1. Subyektiv komponent - (dizaynerin özünün yaradıcı şəxsiyyət tipinə yönəlib).
2. İntertekstual komponent - (asosiativ obraz, mövzu və ya yaradıcı mənbəyə yönəlib).
3. İntersubyektiv komponent - (cari moda tendensiyalarını ifadə edən anın sosial-mədəni tsiklik özünəməxsusluğunun xarakterizə olunmasına yönəlib).

Adıçəkilən komponentlərin cəmindən daha çox, sistem kostyum dizaynerinin kolleksiyası konsepsiyasının formalaşdırılması prosesinin özünəməxsusluğunu yaradır. Subyektiv komponentinə həddindən artıq diqqət bu cür dizayn yaradıcılığını son dərəcə subyektiv edir və buna görə də, yaradıcılıq fəaliyyətinin son məhsulunda, yaradıcının özünün şəxsiyyətinin "mövcudluğu" dərəcəsinə görə, sənət əsərləri ilə bir araya gətirir. Bu, kostyumun dizaynının ümumi dizayn işi çərçivəsindən çıxdığı demək deyil. Metaforik olaraq desək, o, "yabancılar arasında özünkü, özünkülər arasında özgədir" (son dərəcə subyektivləşdirmə onu sənətə yaxınlaşdırır, lakin layihə prinsipləri onu dizayn sistemində saxlayır).

Zahiri komponentlərə həddindən çox diqqətin yetirilməsi kostyum dizaynının layihəyəgədərki dövrünə xarakterik idi. Bu zaman məcazi asosiativ mənbə insan obrazı ilə eyniləşdirilirdi. Kostyumun layihələndirilməsində bu günə qədər, analitik səviyyədə, digər iki komponent də ona aid edilir. Subyektiv komponentin vurğulanması ən çox kostyum dizaynını moda tendensiyalarının köməyi ilə insanı mərkəzə qoyan dünyagörüşü istiqamətlənmələrin tsiklik dəyişmələrinə həssas edir. Bu komponent sayəsində kostyum dizayn yaradıcılığının ən mobil növü olur. Onları təcrid etməyi bacarmama kostyumun konsepsiyasının işlənib hazırlanması prosesini intuitiv təxmin etməyə çevirir ki, bu da hər şeydən əvvəl layihənin məzmununa yox, mövzusuna aiddir.

Əbəs yerə deyil ki, XX əsrin yalnız 1960-cı illərindən etibarən "moda dizayneri" ixtisasının adı "kostyum dizayneri"nə dəyişdi, lakin həm layihələndirmə metodunun, həm də konseptual sistemin işlənib hazırlanması hələ də davam edir.

Kostyum və onun aksesuarları istehsalının müasir texnologiyaları daha sürətli inkişaf edir. Bu gün biz mövsümi kolleksiyaların nümayişlərinin bir-birini daha sürətli dəyişməsi və müasir polimer texnologiyalarının və 3D printerlərin köməyi ilə özünü "çap" etmək mümkün olan yeni kəşflər ərəfəsindəyik. Yeni texnologiyalar eskiz yaratma mərhələsindən hazır məhsula qədər, bir kostyum dizaynının xüsusiyyətlərini anlamaq üçün sənətçilər tərəfindən yeni ixtisasların öyrənilməsinə tələb edir. Müasir texnologiyalar kostyum yaratma prosesini yaxşılaşdırır və sənətkar yalnız "insan-kostyum" sisteminin harmoniyasını anlamaqda bacarıqlarını artırır. Moda imicinin layihələndirilməsinin ayrılmaz bir hissəsi və moda meyillərinin bütün proseslərinə təsir edən harmonik qarşılıqlı əlaqədə olan sistemin mərkəzi "nöqtəsi" insanın özüdür.

Hələ qədim filosof Protaqor öz bəyanatlarında məhz insanın ətrafındakı hər şeyin mərkəzi olduğu ideyasını təsdiqləyirdi. O, deyirdi: "İnsan hər şeyin ölçüsüdür". "İnsan-kostyum" sistemindəki kostyum xarici və daxili keyfiyyətlərin ekstrapolyasiyasıdır, yəni şəxsin əksidir. Bir kostyumun təsviri nəzəriyyəsinə görə, bir şəxs və onun kostyumu arasındakı qarşılıqlı əlaqə "məzmun sabitiylə ayrılmaz bir əlaqədir". Müvafiq olaraq, "insan-kostyum" sistemi əsasən insanın özünün imici ilə formalaşan müəyyən bir əlaqəyə malikdir.

Moda çoxtərəflidir və onun ilham mənbələri həmişə müxtəlifdir, çünki moda müxtəlif dünyagörüşləri, mədəni dəyərləri, sosial və yaş xüsusiyyətləri olan insanlar tərəfindən və moda evi, marka və sənətkar-modelyerin özünün müəyyən bir stilini formalaşdıran müxtəlif amillərlə yaradılır. Moda müxtəlif etno-mədəniyyətlərdəki "insan-kostyum" sisteminin qarşılıqlı əlaqələrinin xüsusiyyətlərini bilmək və anlamaq üçün lazım olan yeni bir görünüş üçün axtarışdır ki, bu da müasir kompozisiya üsullarını müasir bədii layihələndirmə və formalaşdırma sistemində istifadə etməyə imkan verəcəkdir.

Dəbli proseslərin tədqiqatı ilə bağlı bir çox elmi əsərlərdə kostyumların formalaşmasında sosial, iqtisadi, siyasi və mədəni-dini aspektlərin danılmaz təsiri sübut edilmişdir. Bununla yanaşı, bütün "mənbələr" arasında ilham üçün ən çox "tükənməz" olan - moda rəssamlarının obraz və mənbələrinə həmişə müraciət

etdikləri etnik mədəniyyətdir. Moda tarixində etnik mədəniyyət elementlərinə “müraciət” moda obrazına daim təsir göstərmişdir. Əksər hallarda, etnoloji mənbəyinə əsaslanan bədii görüntü sənətkar-dizaynerin intuitiv rəftarına əsasən qurulur ki, bu da bacarıqlı əllərdə müasir transformasiyalar yaradır.

Müasir bədii formanı yaradarkən bütün mənbəni bütövlükdə istifadə etmək və ya məqsədinin mahiyyətinə varmadan ənənəvi kostyumun fərdi elementlərini istifadə etmək olmaz, bu, əldə edilən obrazın etnoqrafik təkrarlanmasına və ya qavranmada disqarmoniyaya gətirib çıxara bilər. Bu gün, moda dünyasının əsas məqsədi “satış dövriyyəsini artırmaq” olduğu biznes korporasiyaları tərəfindən getdikcə daha çox udulduğu bir dövrdə “insan-kostyum” sistemindəki obrazın bütövlüyünün harmoniyası arxa plana keçir. Lakin etnik mədəniyyətin əsl dəyəri və “insan-kostyum” sistemində harmoniyanın əhəmiyyətini həmişə xatırlayan moda dünyasının ideoloji ilhamçıları unutmaq olmaz. Belə “yaradıcılar” dəb tendensiyalarını yaradır və hər mövsümdə obrazlara təsir göstərir. Məhz müasir görünüşün harmonik birləşməsi və təsvirin düzgün kompozisiya həlli sayəsində klassik qarderob sisteminə daxil olan modellər yaradılmışdır.

“Bir insan öz xəyalında özünün ideal bir yaşam tərzini obrazını yaratdığına uyğun olaraq, kostyumdan istifadə edir”. Bununla yanaşı, etnik mədəniyyətin özlüyündə kor-koranə təkrarlandığında, bütün müasir obrazı məhv edə bilən bir çox simvol elementləri olan, zamanla dəqiqləşdirilmiş ideal təsvirləri özündə daşıdığını nəzərə almağa dəyər. Bir kostyum obrazının daha bütöv anlanması üçün obrazın transformasiyası və dizayn prinsipləri nəzəriyyəsinin əsaslarını bilmək lazımdır. Bu gün sənətkar dizaynın bütün mərhələlərində bir kostyum modelinin yaradılması prosesini başa düşməlidir.

Rusiya moda dizaynerlərinin folklor sənətinin müasir kostyuma çevrilməsi nəzəriyyəsi əsaslarının yaradılmasında verdikləri töhfəni xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Burada əsas məsələlər aşağıdakılardır: “kostyumun təyinatı və vücut: kostyum hansı hallarda lazımdır; onun materialı nədəndir; hansı vücut üçündür; kostyum necə tərtib edilir – onun forması necədir. Vücut rəng və materialları müəyyən edir; forma material, bəzək və ritmi müəyyən edir; ornament formanı

qurur, müxtəlif materialları və formaları birləşdirir ...". Məşhur kostyum tədqiqatçısı Parmon F. "Birliyin müxtəliflikdə və müxtəlifliyin birlikdə əldə olunması - müasir kostyumun inkişafı və yenilənməsi yoludur" deyərək, etnik mədəniyyət və müasir kostyumları qlobal miqyasda nəzərdən keçirmək zərurəti haqqında söz açmışdı və bunun bir imic yaratmaq üçün daha fərqli bir yanaşma təmin edə biləcəyini vurğulamışdır.

Etnik mədəniyyətin müasir dəb məkanına çevrilməsi yalnız zamanla püxtələşmiş dizayn sistemlərini deyil, həm də "insan-kostyum" sisteminin formalaşmasının etik və harmonik aspektlərini nəzərə almalıdır. Moda dünyasının konyunkturu bu gün fərqli etnik mədəniyyətlərin harmonik strukturlarının müasir moda obrazına çevrilməsi ehtiyaclarını əks etdirir, bunu müxtəlif ölkələrdə dizayn və kostyumun bədii layihələndirilməsi məktəblərinin inkişafı təsdiqləyir. Bütün bu aspektlər müasir kostyum dizaynının əsas problemini - etnik mədəniyyətin müasir obraza transformasiya olunması sistemində vahid bir yanaşmanın olmaması problemini əks etdirir və miqdarı təqib edərkən, bəzən keyfiyyət bazası gözdən qaçır. Müasir bədii dizayn nəzəriyyəsi müasir texnologiyaların inkişafını nəzərə almalı və elmi sahənin aydın inkişaf etmiş nəzəri əsaslarına əsaslanmalıdır.

FƏSİL II. KOSTYUMUN FORMASININ YARANMA XARAKTERİSTİKASI

2.1. Kostyum formasına qoyulan tələblər

Kostyuma qoyulan tələblərin yaranma vaxtı modanın ümumi tendensiyalara çevrilməsinin üstünlük təşkil etdiyi tərzə və xüsusiyyətləri haqqında şifrəli məlumatların böyük bir hissəsinin daşıyıcısıdır. Moda inkişafının fərqli dövrlərində baş verən stil quruluşu xüsusiyyətlərinin orijinal birləşmələrinin müəyyən edilməsi həmişə moda sənayesindəki bütün insanlar üçün ciddi problemdir: paltar hazırlayan, onu istehlak edən və öyrənən kimdir. Həcmə formalaşmış təsviri - geyim silueti formasının inkişafı ilə kəmiyyət qiymətləndirmələrə əsaslanan “rəqəmsal geyim” sistemlərinin təsvirlərinin tanınması və müəyyənləşdirilməsi nəzəri cəhətdən praktikə keçdi.

Müasir kompüter texnologiyaları moda dizaynı sahəsində bütün problemləri həll etmək üçün əsaslı yeni yanaşmalar tətbiq etməyə imkan verir. Ənənəvi dizayn sxemi “qrafik ideya – dizayn-rəsm - geyim modeli (istinad nümunəsi)” əvvəllər müxtəlif icraçılar arasında vaxt və məkana ayrılırdı və hər bir mərhələ üçün müxtəlif verilənlər bazalarını əhatə edirdi, müxtəlif terminologiyadan tez-tez istifadə etmək üçün birləşməmişdir. Bu təlim təlimatında terminologiyanın məsələlərinə böyük diqqət yetirilir, çünki onsuz da vahid informasiya məkanı yaratmaq və forma və dizayn arasındakı əlaqəni təmin etmək mümkün deyildir.

İş qarderobunun tələbləri:

- Siz gördüyünüz işin ən yaxşısına uyğun olan paltarları geyinməlisiniz;
- Menecerin və ya işçinin işgüzar dolabında gələcəkdə hansı iş yerini tutmaq istədiyinə uyğun geyim olmalıdır;
- Bernard Şou “modaya riayət etmək, onu axmaqlıqla təqib etmək deyil” dediyi kimi moda tendensiyaları nəzərə alınaraq gündəlik qüsursuz iş paltarları geyinməlisiniz;
- geyiminizi hər gün təkrar etməyin;

- mövsümlüyün (qış-yay) müşahidə olunmasında ölkəmizdə bu məsələdə ciddi qaydalar yoxdur. İstər soyuq, istərsə də isti bir yay kostyumu olmalıdır;

- Kişilər üçün hamar saçlı saç düzümlü, qadınlara sağlam mühafizəkar saç düzümlü, icazə verilən uzunluq - çiyinlərə qədər. Saç çiyin səviyyəsindən daha uzunsa, saç klips ilə sıxılmalıdır. Saç boyanırsa, rənglənməmiş kökləri görünən saç düzümlünə icazə verilmir;

- makiyaj cazibədar olmamalı, təbii çalarlarla olmalıdır;

- dırnaqlar təmiz, yaxşı işlənmiş, qadınlar üçün dırnaqların uzunluğu 2 mm-dən çox olmamaqla, rəngsiz və ya yüngül pastel rəngli lak ilə boyanmış olmalıdır;

Kişilər üçün iş qarderobu. Kişi biznes kostyumu biznes kişi geyiminin əsas elementi olaraq qalır. Klassik kostyumlar yalnız təbii yundan hazırlanmalı, universal olmalıdır. Belə kostyumlar “nəfəs alır” və hər hansı bir havada və ilin istənilən vaxtında özünü rahat hiss etməyə imkan verir. Yaz kostyumu, hətta ən isti havada soyuqluq hissi verən “soyuq yun” adlanan Sool Wool'dan hazırlanır. Əgər palto və üçdüyməli gödəkcə varsa, kostyum o zaman klassik hesab edilir. Kostyumun alt düyməsi hər zaman açılmamalı və iki üst düyməsi bağlı olmalıdır. “Klassik kostyum qara olmalıdır” yaradılmış stereotip həqiqəti əks etdirmir. Kostyumun qara rəngini cənazələrə uyğunlaşdırmaq, gözətçi və ya qarson kimi peşələr üçün bir forma kimi istifadə etmək, bütün digərləri üçün mavi və boz kimi rənglər uyğundur. Onlar universaldır və hər kəs tam olaraq ona uyğun olan rəng kölgəsi seçə bilər.

Pencək. İlk növbədə pencəyin lapellərinə diqqət yetirməliyik. Onlara görə “ekspert” geyimin “klasını” asanlıqla müəyyən edə bilər. Yaxşı, keyfiyyətlə hazırlanmış gödəkcə ilə yuxarıdakı lapellər tam uyğun olmalıdır. Dərzilər deyirlər ki, yaxası yaxşı tikilmiş bir pencək arxada qırıqları və qatlamaları meydana gətirmədən əyində oturur. Pencək düz kürəklərlə yaxşıdır. Bir pencəyin düymə yuvaları dağılmamalıdır. Pencəyin qolları biləyi örtməli və fırçanın əsasına çatmalıdır.

Şalvar, corab. Şalvar corablarınızı örtməlidir və oturduğunuzda ayaqları örtmək üçün corablar uzun olmalıdır. Corabın rəngləri ya şalvarın rənginə, ya da

ayaqqabıların rənglərinə uyğun olmalıdır. Şalvarın təklif olunan uzunluğu adətən ayaqqabı topuğunun ortasına qədərdir. Klassik bir biznes kostyumunda şalvar 1 qat ola bilər. Şalvarın genişliyi ayaqqabı uzunluğunun 2/3 hissəsidir.

Biznes forması. İş adamlarına ipək, parlaq və şəffaf köynəklərdən qaçmaq tövsiyə olunur, iş stili ciddi bir klassik üslub və rənglərin tək rəngli olması, xüsusilə pastel tonları ilə xarakterizə olunur.

Biznes gödəkçələr həmişə bir pencək altında geyilir. Müasir bir iş adamı üçün şalvar və köynəkdən ibarət ümumi iş forması uniforma qəbul edilə bilməz. Uzunqollu bir iş formasında və gödəkçə olmadan birgeyimdə yalnız işçilərinizin qarşısında görünə bilərsiniz. Bir parça köynəyin seçilməsi bir kostyum görünüşünü yaxşılaşdırır və ya pisləşdirə bilər. Ən yaxşı köynəklər uzun lifli 100% pambıqdan hazırlanır. Fərdi palitradan gələn bütün işıq rəngləri biznes forması üçün idealdır. Monoxrom köynəklər avtoritar və mühafizəkardır. 1 nömrəli qarderobun forması rənglidir. Uzunqollu ağ köynək təzəlik, təmizlik, avtoritarizm və konservatizm hissi yaradır, başqa paltar parçaları ilə mükəmməl qarışır. № 2 sayılı - açıq mavi və açıq bej köynəklərdir. Bu rənglər kostyumla qalstuk taxdıqda, daha formal bir atmosfer yaradır. Mavi köynək daha konservativ təəssürat yaradır. Bej (və ya sarımtıl) köynək mühafizəkar, klassik, zərif təəssürat, lakin daha rahat bir görünüş yaradır. №3 - yumşaq, nazik zolaqlı və ya zəif ifadə olunan qəfəs formasında (mütləq pastel rəngləri, əsasən ağ, mavi və bej) naxışları olan köynəklərdir. Çəhrayı mövsümün rəngidirsə, axşam fəaliyyəti üçün istifadə olunur, işıqlı pink forması müstəsna hallarda biznes üçün əlverişlidir. Digər işıq rəngləri yüksək konservativ təəssürat yaratmır və qarderobun obyektləri ilə birləşdirmək çətindir. Biznes gödəkçələrindəki parçalar daha kiçik, köynəklər daha mühafizəkardır. İncə cizgili köynəklər mühafizəkardır, klassikdir. Tünd zolaqlı köynək daha yüngül, daha konservativ görünür. Biznes gödəkcəsinin düymələri sadə, birrəngli, ümumiyyətlə ağ rənglidir. Qolları baş barmağın başlanğıcına çatmalıdır.

Biznes formasında dekorativ bitirmə, yamaq və ya fərqli rəngli tikmə olmamalıdır. Qolların uzunluğu xüsusilə vacibdir. Kostyumda köynəyin manjeti pencəyin qolundan 1,5-2 sm uzun olmalıdır. Bunlara fransız manjetləri deyirlər.

Onlar köynəyi daha rəsmi edir. Sadə fransızsayaqı manjetləri formal gün işi üçün nəzərdə tutulmuşdur, axşam üçün mükəmməldir. Köynəyin boyun xəttinin forması və ölçüsü üz və boyuna mütənasib olmalıdır. Əlbəttə onun yaxası yaxşı oturmalı, yaxşı bağlanmalıdır.

Köynəyin kənarları pencəyin lapeli ilə örtülməlidir. 5 əsas yaxa forması var: iki düymə; standart; “barrette pin” - yaxalı; yerləşdirilən; yuvarladılan. Yuxarıdakı köynək üslubları hər hansı bir biznes kostyumunda qəbul edilir.

Biznes əlaqələri. Klassik biznes əlaqələri orijinallığı qəbul etmir: buna ehtiyac yoxdur. İş adamları üçün, həm də siyasətçilər üçün keyfiyyət vacibdir. İşgüzar əlaqələr üçün bütün il boyu istifadə edilən ən məşhur parça növü saf ipəkdir. Soyuq havalarda yun, ipək və yün qarışığı istifadə olunur. Sintetik materiallar uyğun deyil, belə bir parçadan hazırlanmış qalstuk heç vaxt təbii parçalardan olduğu kimi düyünlə düyünlənməyəcəkdir. Qalstukun uzunluğu həmişə kəmər toqqasının ortasına qədərdir. Düzgün bağlanan bağ mərkəzdə kiçik bir boşluğa malikdir. Qalstuk köynəyə və kostyuma uyğun seçilir. Ən yaxşı biznes-əlaqələri gurmaq istəyirsinizsə, keyfiyyətə və moda tendensiyalarına diqqət yetirin, yəni rəngə, naxışa, parçaya, genişliyə, uzunluğa.

1. Kiçik noxud naxışı - işgüzar vəziyyətlər üçün zərif, nüfuzlu və rəsmidir. Kiçik və daha yüngül noxud, tünd bənövşəyi rəngi daha nüfuzlu olur. Bu naxış ən mühafizəkar kostyumlarla geniş şəkildə istifadə edilən monofonik ilə paraleldir.

2. Fuler - həm konservativ, həm də biznes kostyumları ilə birlikdə çox geniş yayılmışdır. Monofonik toxumanın fonunda müntəzəm olaraq təkrarlanan rəmzləri olan şəkil.

3. Diaqonal şer (klassik) işgüzar sükunət yaradır. Hər hansı mühitdə mükəmməl istifadə olunur.

4. Peysleiz - bir damla şəklində inciye bənzər bir şəkil - zərif, bütün ansambl ilə mükəmməl birləşdirilmişdir. Xüsusi moda imicini yaradır.

5. Qəfəs adətən rahat, təsadüfi bir vəziyyətdə, flanel kostyumla, jaket, kardigan ilə taxılır.

6. Klubun motivinin (həşərat, heyvan, idman) müntəzəm çəkilişi. Rəsm nə qədər böyük, parlaq olsa, bu rəqəm kiçik olmalıdır.

7. Həndəsə - bütün həndəsi formaları ehtiva edir, daha moda və rahat bir görünüş yaradır. Bir jaket və köynək üçün bir qalstukun seçilməsi, onunla geyinən kostyum ilə uyğun olsa, yaxşıdır. Ümumi ansambl üçün qalstukun seçilməsi kostyum və ya pencəyin üslubundan asılı olmalıdır. Bunu vəzifə dərəcəsi və ya rahatlıq; ilin simvolu; yaş; tutduğu mövqe; peşə ilə də əlaqələndirmək yaxşı olardı.

2.2. Kostyumun formasına təsir edən amillər

Geyimin forma xarakteristikasında məmulatın həcm–məkan kompozisiyasının xüsusiyyətləri və onun səthinin dekorativ tərtibatının xassələri (materialların, rəng, faktura, rəsmi) nəzərə alınır. Geyimin həcm–məkan kompozisiyası konstruktiv dayaq kimi insan bədəninin quruluşuna tabedir. Forma səthinin dekorativ tərtibatı insanın zahirinin rəng tipinə uyğun olmalıdır. Bundan əlavə, geyimin formasına geyimin təyinatı və görünüşü, ona olan istehlak və texniki–iqtisadi tələblər, materialın fiziki–mexaniki xüsusiyyətləri, dəb və digər amillər təsir edir.

Kostyumdakı obrazlılıq arxitektonika üsulları vasitəsi ilə, bir sıra səthi-həcmli tətbiqi incəsənət nümunələrinə xas olan xüsusi memarlıq üsulları ilə əldə edilir. Əksər hallarda, kostyum özünün duyğulu tərəfi ilə insana təsir edir. Geyimin ciddi, sakit, dinamik, sadə, zəngin, ağır və digər xarakterindən danışmaq olar. Kostyum müəyyən emosiyalar doğuraraq, reallığı məcazi bir şəkildə əks etdirir.

Gördüyümüz obyektlər (kostyum) hisslərimizə, əsasən də görməyimizə təsir edir. Görmə bizə real həyatda istiqamət seçmək, onu dərk etmək və öz maraqlarımızda dəyişdirmək imkanı verir.

Beləliklə, bu vizual hisslər mürəkkəb psixoloji prosesin, onların təhlili, dərk edilməsi və anlayış və konsepsiyalara çevirilməsi üçün başlanğıc nöqtəsidir. Bu kompleks psixoloji prosesin inkişafında biz hiss etdiklərimizlə, hisslərimizin duyğulu reaksiyası ilə qarşılaşırıq. Qavranmanın təkrarlanması nəticəsində insanda

müəyyən şərti reflekslər inkişaf edir, bu da assosiasiyada müəyyən bir duyğusal görünüşə, müəyyən bir ruh halına səbəb ola bilər.

Rənglərdən danışarkən deyilməlidir ki, onlar soyuq və isti, baharın rəngləri və payız rəngləri ola bilər. "Tünd" və "açıq" sözləri arasındakı fərq yalnız vizual rəng deyil, həm də "qaranlıq qüvvələr", "parlaq ağıl", "təmiz ruh" kimi emosional mənasına malikdir və bu, bizim duyğularımızla əlaqələndirilir. Bizim tərəfindən qəbul edilən formanın məkan əlaqələri, formanın özü, onun detalları da müəyyən xarakterə malikdir. Bu vəziyyətdə ortaya çıxan duyğular, obyektlərin və geyimlərin formaları, onların rəngləri, təsvirləri və digər keyfiyyətləri istirahət, hərəkət, yüksəlmə, düşmə və s. konsepsiyaları, yəni cisimlərin yerdəki mövqeyini xarakterizə edən mexaniki xüsusiyyətləri ilə bağlı təsvirlərlə bağlıdır. Bunu fərqli xəttlərin və həndəsi fiqurların insana duyğulu təsirini müqayisə etdikdə də görmək olar. Bir neçə həndəsi xəttə nəzər salaq. Bu xətlərin yaratdığı duyğuları müqayisə etsəniz, dərhal fərqi hiss edə bilərsiniz: üfüqi xətt - sülh, üfüq; şaquli – yuxarıya yönəlmə; meyilli xətt - qeyri-sabitlik, düşmə; qırıq xətt - dəyişən hərəkət; dalğa kimi xətt – bərabər hərəkət, sallanma; spiral xətt - fırlanma.

İki üçbucağı müqayisədən görünür ki, əsası hündürlüyündən daha böyük olan 1-ci üçbucağın yastı forması yuxarı yönəldilmiş formalı ikinci üçbucağın doğurduğu təəssüratdan tamamilə fərqlənir. Hər bir üçbucaq formasının sabitliyi, tarazlığı və dinamikasının tamamilə fərqləndiyi diqqət çəkən 3 üçbucaq nəzərdən keçirək.

Hansı fiqurlara baxsaq, fərqli konturların müxtəlif cür qəbul edildiyini görürük. Əgər fiqurlara baxsaq, fərqli formaların fərqli duyğulara səbəb olduğundan əmin ola bilərik.

“Solğun xətt”, “gərgin xətt”, “dinamik xətt”, “ağır forma”, “yüngül forma” və s. kimi qəbul edilmiş metaforlara müraciət etdikdə burada epitetlərin emosional təsirə malik olduğunu görürük və bu o deməkdir ki, real dünyanın görünən xüsusiyyətlərinin bütün rənglərinə bir reaksiya vermək insana xasdır. İnsanlar ətrafındakı dünyanın müxtəlif formalarına olan duyğulu reaksiyalarda, təbii ki, bir çox subyektiv, fərdi reaksiyalar da var, amma əsasən bütün insan təcrübələri obyektivdir. Bu, insanlarda onların həyatında və fəaliyyətində iştirak edən bütün

subyektlərə qarşı ümumi və sabit bir duyğu hissi yarandığı ilə izah olunur. Formanın, rəngin və digər obyektlərin qəbulunda fərqlilik ən çox insanın sosial vəziyyətinin fərqliliyinə görədir. Çernişevski bunu cəmiyyətin müxtəlif sosial qruplarının təmsilçiləri: bir aristokrat, bir tacir, bir kəndli baxımından qadının görünüşünün qiymətləndirilməsində fərqliliyi göstərməklə sübut etdi. Təsəvvür əsasında insanın tətbiqi sənət sahəsində emosional ifadəli yaradıcılığı olan kostyum modelləşdirilməsi mümkün olur. Müxtəlif emosiyaların ötürülməsi, kostyumda obrazlılıq kompozisiya vasitəsilə ifadə olunur. Paltarların modelləşdirilməsində, obyektin (modelin) bütün tərəfləri lazım olan əsas vəzifənin həllinə yönəldilməlidir. Kompozisiyanı hazırlayarkən kombinasiyaların imkanlarına əsaslanaraq, geyimin həcm forması kimi geyimin xüsusiyyətləri isə geyimin modelində nəzərdə tutulmuş məzmunun ifadə edilməsi və həyata keçirilməsinə yönəldilməlidir. Rəssam-modelyerin kostyum kompozisiyası üzərində yaradıcı işi əsas vəzifələrdən biri onun yaratdığı geyim modellərinin bədii keyfiyyətlərini aşkar və ifadə edən kostyum formaları elementlərinin nisbət və əlaqələrinin müəyyən edilməsi və ötürülməsidir. Kostyum forması elementlərinin birləşmə və əlaqələrinin müxtəlifliyi, hətta onların ilkin xassələri və əlamətlərində geyimdə məzmunun ifadə edilməsinə yardım edə bilər. Məhz bu anlar rəssam-modelyer üçün (kostyumun bədii məzmununu ifadə etmək üçün) kompozisiya materialıdır.

Geyimlərin keyfiyyəti istehlakçıların tələblərini təmin etmə dərəcəsinə əsasən təyin edilir. İstehlak prosesində zamanı geyimlər onu daşıyan şəxsdən asılı olaraq, onun material və qeyri-materialda lazımı ehtiyacını ödəməyə xidmət edir.

Tikili malların keyfiyyətinə qoyulan kompleks tələblər, onların təyinatından, istismar şəraitindən və bir çox başqa amillərdən asılıdır. Təyinatı nəzərə alınmaqla geyimin əsas funksiyası müəyyənləşdirilir. Yəni bunu belə də izah edə bilərik: ziyafətlərdə geyinilən geyimlər üçün estetik xüsusiyyətlər önəmlidirsə, gündəlik həyat tərzini üçün gigiyenik amillər daha çox əhəmiyyət daşıyır.

Geyimlərin qarşısına qoyulan tələbləri ödəmək məqsədi ilə onların kompleks istehlak xassələrinə malik olması əsas şərtədir.

Estetik tələblər. İnsanların zahiri görünüşü geyimlər vasitəsi ilə formalaşır. Bu baxımdan, geyimə olan tələblər kompleksində estetik tələblər əsas yerə sahibdir.

Geyimdə tələb olunan estetiklik özünü insanların və cəmiyyətdə gözəllik ideyaları ilə ifadə edilən mənəvi tələblərə uyğunluqda özünü büruzə verir. Bu isə öz növbəsində üslubda və modada istiqamətinin dəyişilməsi ilə daima mürəkkəbləşməyə doğru gedən prosesdir.

Real məhsulların estetik cəhətdən qiymətləndirilməsi, onların insanın gözəllik haqqındakı anlayışı ilə qiymətləndirilməsi zaman meydana çıxır. Gözəllik insanın beynində bəzi amillərin təsiri ilə yaranır: cəmiyyətdəki həyat səviyyəsindən, əmək şəraitindən, mədəniyyətdə və istehsalda olan inkişaf səviyyəsi, iqlim şəraiti, milli xüsusiyyətlərdən və s. asılı olaraq inkişaf edir. Bundan başqa, estetik zövqün formalaşması zamanı insanların fərdi xüsusiyyətləri, yəni yaşları, həyat tərzləri, məşğuliyyətləri, yaşayış yerləri və s. əhəmiyyətli rol oynayır.

Moda fərqli amillərin təsiri ilə dəyişir. Bu vaxt cəmiyyətin geyimə olan tələbatı da nəzərə alınmalıdır. Geniş istifadə edilən geyimlərin hazırlandığı materialların qiymətləri və yararlılığı da müəyyən əhəmiyyət kəsb edir.

Geyimlərin formalaşmasına ideoloji faktorlar da təsir edir. Müxtəlif ölkələrin özlərinə aid geyim tərzləri vardır. Müxtəlif səbəblərdən moda bir ölkədən digər ölkəyə keçir. Moda düzgün istiqamətləndirildiyi zaman əhali tərəfindən geniş yayılır. Bəzən modanın dəyişməsi psixoloji amillərlə də əlaqədardır. Paltarların formaları, ayrı-ayrı hissələrinin ölçüləri dəyişən zaman bu, müəyyən çərçivə daxilində olur. Belə olduğu halda, moda hamı tərəfindən qəbul edilir. Geyinmək üçün nəzərdə tutulmuş geyimlər istifadə olunan zaman insanların sağlamlığına, əmək fəaliyyətinə, istirahətinə, mane olmamalıdır.

Geyimlərə olan estetik tələblər və onların xassələri, hər şeydən əvvəl, geyimin təyinatına və geyiləcəyi şəraitə uyğun olmalıdır. Geyimlərin estetik tərtibatı və xassələri onların təyinatları və istismar şəraitinə təsir edən xüsusiyyətlərindən irəli gəlir. Məsələn, rəqs etmək üçün və ev işləri üçün hazırlanan geyimlərin formaları əlbəttə ki, müxtəlif olacaqdır. Qeyd etməliyik ki, bu zaman paltarlar üçün tətbiq edilən parça və digər materialların rənglərinin, parçanın codluğunun, yumşaqlığı

nın əhəmiyyəti vardır. Həmçinin istismar zamanı qısalması, əzilməsi və çirklənmə dərəcəsi, naxışının və üz səthinin quruluşu və s. də istifadədən öncə dəyərləndirilir.

Geyimlərin estetik xüsusiyyətləri sırf dəbdən asılı olmayaraq, istehsal olunan materialın xassəsindən, konstruksiyasından, həmçinin texnoloji emalından və digər amillərdən də asılıdır.

Bədii ekspressionizm (bu zaman yönləndirmə, incəlik, asosiasiya, dəbdəbəlilik, professionallıq statusu nəzərdə tutulur) innovasiya formasında social informasiyanın ifadə edilməsinə kömək edir. Əlamətlilik ilə forma insan şüurunda müəyyən duyğular yaratmaq, məhsulun nəzərdə tutulan təyinatını müəyyənləşdirmək və hər hansı bir müəssisənin xarakterik cizgilərini göstərmək xüsusiyyətidir. Məsələn: gündəlik geyimlər və ziyafət üçün hazırlanan geyim formada, proporsiyada, xarakterik naxış və rəng həllində yaratdığı obrazlı forma ilə seçilir. Fərqlər aydın şəkildə görünməlidir. Bundan istehlakçılarda çaşqınlıq yaratmamaq üçün istifadə edilir.

Paltarlarda orijinallığın estetik cəhətdən göstəriciləri əhəmiyyətli bir xassə hesab olunur. Qeyd edək ki, məhsulların formaları məzmunlarına, başqa formada ifadə etsək, paltarın təyinatına, materialların xarakterinə uyğun olmalıdır və rahatlığı təmin etməyə xidmət etməlidir.

Üslub uyğunluğu formaların və bədii ifadə vasitəsinin cəmiyyətin tarixi inkişaf mərhələsində müəyyən xüsusiyyətlərə uyğunluqlarını ifadə edən estetik göstərici hesab edilir. Müəyyən üslub daxilində bir-birilərindən tam formada fərqlənən üslub istiqamətlərinin dəyişməsi mümkündür.

Modaya uyğunluq məhsulun xarici görünüşündə müvəqqəti hakim olan estetik zövqlərin (modaya) uyğunluğunu əks etdirən bir estetik göstərici sayılır. Geyim, ayaqqabılar və digər vasitələr üçün modaya uyğunluq əsas estetik göstərici hesab olunur, istehlakçı öz tələbatını və təminatını müəyyən etməkdə sərbəstdir.

Formanın rasionallığı dedikdə formanın məhsulun obyektiv istehsala və istismara uyğunluğunu, həmçinin onların funksional-konstruksiya mahiyyətlərini ifadə edən kompleks amil hesab edilir.

Formada rasionallıq vahid göstərici kimi ifadə edilir: funksional göstəricilər, konstruktiv göstəricilər, texnoloji və material uyğunluqları, ergonomik təchizatlar.

Funksional uyğunluq əsasən formanın təyinatına uyğun olaraq ifadə olunan estetik göstərici sayılır. Məhsulun forması əlbəttə ki, istisnasız olaraq, onun təyinatını göstərir. Yəni bədən silueti, proporsiya və digər fərqlər gənclərin geyimində daha çox hiss olunur. Yaşlıların geyimi isə tamamilən fərqlənir.

Konstruktiv uyğunluq formanın konstruktiv həllinə uyğunluğunu ifadə edən bir göstəricidir. Məsələn, məişət və idman geyimlərinin konstruksiyası bu məhsulların təyinatına uyğun istifadəsini təmin etməlidir.

Texnoloji uyğunluq məhsulun formasının tətbiq edilən materiallara və texnologiyaya uyğunluqlarını xarakterizə edir. Formada olan xarici cizgilər və plastika xassələrə uyğun olmalıdır.

Material uyğunluğu materialın məmulatın təyinatına uyğun olması və istismar şəraitinə uyğunluq təşkil etməsi ilə xarakterizə olunan estetik göstərici sayılır. Materialların dekorativ cəhətdən fərqli olması düzgün hesab edilir.

Ergonomik təminat, yəni ergonomik tələblərə uyğunluq məhsulun formasından istifadə edildiyi zaman maksimal rahatlıq yaratmağı ilə fərqlənən estetik göstərici hesab edilir.

Kompozisiya bütövlüyü hissənin və bütövlüyün ahəngdar şəkildə vahidliyini, formanın elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsini və məhsulun digər mallar ilə ansambl təşkil etməsi ilə xarakterizə olunan kompleks göstərici hesab olunur. Bu xassənin aşağıdakı göstəriciləri vardır: həcm və məkan strukturunun təşkili, tektoniklik, plastiklik, dekorativlik, qrafiki və təsviri elementlərin uyğunluğu.

Koloritlik və dekorativlik rəng birləşmələrindən qarşılıqlı əlaqəni və materialların dekorativ xüsusiyyətlərini xarakterizə edən estetik göstərici sayılır.

Rənglərin təyinatı formanın ümumi kompozisiyasına uyğun olmalıdır. Bu halda, məntiqi forma bütün kompozisiyaları tamamlamaqla bitirir, məhsulun həcmnin strukturunu və digər xüsusiyyətlərini böyüdərək nəzərə çarpdırır.

Rənglərdən istifadə edərək formanın elementlərini şişirtmək və zəiflətmək mümkündür: elementləri əlaqələndirmə, birləşdirmə, miqyaslılığı meydana çıxar-

ma və s. Rənglər düzgün olmayan ölçüləri yaxşılaşdırır, formada xarakterini kəskinləşdirir və neytrallaşdırır. Rənglərdə tonlardan istifadə olunmaqla formanın elastikliyi zənginləşdirmək olar. Mürəkkəb strukturu olan formalar rəng fərqləri ilə daha da ahəngdar olur.

Kompozisiyada bütövlüyün və ifadəliliyin mühüm şərtindən biri rəng harmoniyası hesab olunur. Rəng ahəngdarlığı vahidlik, uyğunluq və geyimlərin obrazını yaratmaq, onun məzmunlarını açmaqdan ibarətdir.

İstehsal hazırlığının mükəmməlliyi məhsulu istehsal şəraitinə uyğun olaraq xarakterizə edən bir kompleks göstərici hesab olunur. Bu göstəricilər məhsulun qəbul edilməsində (qavranılmasında) əhəmiyyətli təsirə malikdir. Bu, xüsusi bir estetik göstərici sayılmasa da, həmişə paltarların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı nəzərdə tutulur.

İstehsal hazırlığının mükəmməlliyi formanın görülmə elementlərinin hazırlanma keyfiyyətindən, bəzəklərindən, əl işlərinin tamamlanmasından və birləşdirilməsindən və onların bədii-layihələrinin uyğunluğu ilə müəyyən edilir. İstehsalda hazırlanan mükəmməllik firma və markaların işarələrinin düzgün işlənməsi, daxili qablaşdırma, reklam ifadəliliyi və rasionallıqdır.

Estetik və psixoloji mahiyyətlər yalnız mətnlərin məzmununda deyil, həm də reklamların rəngində və şriftində özünü göstərir. Yazılar, rənglər, dekorativ detallarda qeyri-adiliyə üstünlük verilir.

Xarici görünüşdə sabitlik məhsulun təyinatına uyğun istismar edilmə qabiliyyətini ifadə edən kompleks göstərici hesab edilir. Bu göstəricilər formada səthin və elementlərin qorunması və zədələnməyə davamlı olması, yuyulmasının tezliyi və dekorativ örtüyünün istismar zamanı dəyişməməsi ilə müəyyən olunur. Məsələn: bu göstəricilər geyimlərin zəhəri görünüşünün, yəni rənglərini, plastikliyinin, materialın naxışlarının və fakturasının qorunması kimi xarakterizə edilir. Kaşmir və anqora adlanan parçalar yumşaqlığı ilə seçilir. Bu parçalar normal yunla müqayisədə daha bahalı olan yun növüdür. Parçanın tərkibində bu tip keyfiyyətli yunlardan istifadə olunması məqsədəuyğun sayılır.

Gələcək formanın təyinatı əsasən istehlakçıdan və onun istifadə formasından asılı olur. Model yaradılan zaman zahiri görkəminin müəyyənləşməsində materialların xüsusiyyətlərinin əhəmiyyətli rolu vardır. Materiallar, onların plastik xassələri məmulatın formasını yaradır.

Rəssam-dizaynerlər yeni dəbləri ixtira edərkən xalq incəsənətindən müəyyən prinsipləri nümunə götürərək istifadə edirlər, texniki vəziyyətləri diqqətə alır, bəzi istehlakçı birliklərinin istəklərinə uyğun şəkildə tətbiq olunan hər hansı bir materialın və onun bəzədilməsinin keyfiyyət göstərişlərini yüksəltməyə çalışır. Rəssam-dizaynerlər modelin ideyasını və geyimin sənaye modelini əmələ gətirirlər. İdeya modeldə unikal nümunə (sərgilər üçün, perspektiv üçün) əks olunur. Belə bədiiliyə malik olan modellər əsasən tətbiqi incəsənət əsərlərinə uyğun müəyyən olunur. Bunlar sadə modellərlə müqayisədə qəliz konstruktiv quruluşda olurlar, bu da xeyli material israfı, əl işlərinin çox olması ilə şərtlənir. Cəmiyyət inkişafının hər dövründə özünəməxsus üslublarla xarakterizə edilir.

2.3. Kostyumun formasının yaranmasında kompozisiyanın rolu

Kompozisiya hər hansı bir incəsənət əsərinin ideya–bədi məzmununu göstərən quruluşdur. Kompozisiyanın əsas vəzifəsi sadəcə geyimin funksiya baxımından texnologiyasını yaratmaqla kifayətlənməyib, eyni zamanda ona gözəllik vermək, hissələrin ümumi və bütün harmoniyasını yaratmaq, onu bizi əhatə edən mühitlə əlaqələndirməkdir.

Geyimlərdə kompozisiyanın əsas xassəsi ahəngdar tamlıq, hissələrdə uyğunluq, kompozisiyada tarazlıqdır.

Harmoniya deyildikdə hissələrin bütöv halda birləşərək bədi tamlıq yaratmasını başa düşürük. Geyim formasında ahəngdarlıq yüksək təəssürat yaradır və onu yaradan elementlərin ölçüsünün uyğun gəlməsi ilə seçilir. Formada bütövlük ondakı hissələrinin tabeçiliyi ilə sıx bağlıdır.

Geyimlərin kompozisiyalı hazırlanmış həcmli forması onu təşkil edən bütün hissələr və detallarında tabelilik əmələ gətirir. Model hazırlanan zaman onun

formasını yaradan hissələrin tabe olduğu əsas elementlər (yəni kompozisiyanın mərkəzi) ayrılır. Kompozisiyanın mərkəzi kimi geyimdəki istənilən element yaxud formadakı istənilən hissə çıxış edə bilər.

Formanın kompozisiya bütövlüyü bütün elementləri balanslaşdırma ilə əldə edilə bilər. Kompozisiya adətən tarazlığın kütləyə, rəngə və fakturanın onun mərkəzinə nisbətdə paylanmasıdan asılıdır. Bu, insanda özünün tarazlığının nəzərə alınması ilə həll edilir və rəssamın intuisiya qabiliyyətinə əsaslanır.

Formadakı elementlər bir yerə birləşdirilir. Elementlərə ahəngdarlıq, müəyyən emosional ifadəlilik (təntənəli, ciddilik və s.) yükləmək üçün rəssamlar fərqli vasitələrdən istifadə edirlər. Bu vasitələr: rənglər, kolorit, proporsiya, kontrastlıq, simmetriya, ritm, nüans və sairədir.

Rəng geyimin kompozisiyasında harmoniyalaşan vasitə kimi əsas element sayılır. Rəng insanlara emosional təsir göstərmək gücünə malikdir. Bu da üç aspektlə izah edilir: fiziki aspekt, emosional-psixoloji aspekt və simvolik.

Geyimlər bir incəsənət əsəridir. Geyim və kolorit bir-biri ilə sıx əlaqəlidir. Kolorit rənglərin birləşməsi mənasını ifadə edir. Geyimlərdə adətən bir neçə rəngi birləşdirirlər. Bu baxımdan da ayrı-ayrı rənglərin uyğunluğu, onların bir yerdə qarşılıqlı əlaqəsi çox əhəmiyyətlidir. Geyimlərdə koloriti yaradan zaman insanların fərdi xüsusiyyətləri: dərinin rəngi, gözlərin rəngi, saçların rəngini mütləq şəkildə nəzərə almaq lazımdır.

Proporsiya geyimlərin kompozisiyasının ən başlıca vasitəsidir ki, onun yardımıyla müəyyən forma ortaya çıxarılır və harmoniya yaradılır. Proporsiya forma hissələrinin bəzi nisbəti anlamını da əks etdirilir. Geyim kompozisiyalarında əsasən proporsiyaanın iki növündən istifadə edirlər: sadə, yəni arifmetik və mürəkkəb, yəni həndəsi. Geyimlərdə də proporsiyayı onun formasını yaradan elementlərin uyğunluğu və harmonikliyi nəzərə alınaraq təyin edirlər. Model yaradılan zaman rəssam geyimlərdəki hissələri ölçülər üzrə elə seçir ki, onun həcmi insanın quruluşuna, hərəkətlərinə, materialların plastikliyinə uyğun olsun.

Kontrast formanı yaradan elementlərin bir-birindən aydın şəkildə fərqlənməsi deməkdir. Kontrastlıqdan istifadə edərək hazırlanan geyim kompozisiyaları qeyri-

adiliyi ilə seçilir, insanda müsbət təəssürat yaratmağa xidmət edir. Misal olaraq, hamar və qatlama səthləri, ağ və ya qara rəngləri, ağır və yüngül kütlələri göstərmək olar.

Oxşarlıq prinsipi kompozisiyanı təşkil edən forma elementlərinin təkrarlanmasıdır. Kompozisiyada tətbiq edilən oxşarlıq prinsipi geyimlərdə tarazlığı yaratmağa xidmət edir.

Nüans kompozisiyanı təşkil edən ən zərif vasitədir. Bu vasitə özünü kontrastlarda yumşaqlıqda, plastikada, rəng çalarlarında və proporsiyalarda göstərir.

Simmetriya və asimmetriya formanı təşkil edən elementlərin qarşılıqlı əlaqəsini əks etdirir və sabitlik və ya bəzən də dinamiklik yarada bilər. Geyimlərdə gözəllik və sabitlik simmetriya vasitəsilə təcəssüm etdirilir. Geyim növləri hazırlanan zaman simmetriya əsas şərt kimi götürülür, çünki geyimə tarazlıq verir. Asimmetrik olan kompozisiyalar isə geyimə dinamiklik verir, onun təsirliliyini yüksəldir, bu səbəbdən də əsas etibarını ilə ziyafət geyimlərinə tətbiq edilir.

Ritm formanı təşkil edən elementlərin və onların aralarındakı intervalın qanunauyğun ardıcılığı hesab olunur. Ritmin ən sadə növü kimi eyni formanın bərabər intervalda təkrarlanması götürülür.

Model yaratma prosesi zamanı yaranan geyim formaları tamamilə müxtəlif olur və bir-birindən strukturuna və kompozisiyalarına görə fərqlənir. Formaları fərqləndirən əsas əlamətlər üslub həlli hesab edilir. Rəngarəng formada olan paltarlar üslub fərqliliyinə görə 3 qrupa ayrılır: klassik geyimlər, idman və “fantaziya” geyimlər.

Klassik geyimlər ciddilik, işgüzarlıq, detallardan və bəzəklərdən az istifadə, təyinatı zamanı dəqiq uyğunluq və s. özündə cəmləşdirir. Bu geyimlərdəki konstruktiv xətlər sadə və lakonik, proporsiyada isə insan bədəninin quruluşuna tam uyğunluq nəzərdə tutulur. Klassik paltarlar hər zaman istifadə edilə bilər. Bu geyimlər hər fəsil üçün aktualdır. Kostyumlar sadə və ciddi formada tikilir, bəzəklərdən istifadə olunmur.

Konstruksiyalaşdırmaya model nümunələri əsasında geyimlərdə detalların layihəsini hazırlamaq və lekalların kəsilməsi prosesi aiddir. Lekallar dedikdə geyimdə istifadə edilən detalların şablonları nəzərdə tutulur. Geyimlərdə materiallar bunun əsasında biçilir; kağızdan, kartondan və metaldan hazırlanır.

Konstruksiya məmulatların müxtəlif detallardan istifadə edərək harmonik tamlıq şəklində qurulmasına deyilir.

Konstruksiyalaşdırma forma yaratma problemini həll edən bir vasitədir. Materiallardan hazırlanan geyimlər məhsulun mürəkkəb həcmi, formasını yaradır.

Tikili mallarda konstruksiyanın qarşısına 3 tələb qoyulur.

1. Konstruksiyada məhsulun ilk hazırlanan varianta uyğunluğunu təmin etməlidir. Məhsulun modellərə formaya, siluetə konstruktiv xətlərə diqqət edilməlidir. Bu xüsusiyyətlərin geyimlərdəki uyğunluğu lekalların dəqiq təyininə asılıdır.

2. Konstruksiyada geyimin əsas funksional xassəsi yaradılmalıdır. Geyimin quruluşa tam oturması konstruksiyanın layihəsindən və aparılan hesablamaların dəqiqliyindən asılıdır.

Bununla əlaqədar olaraq deyə bilərik ki, istifadənin rahatlığı və geyimlərin insanlar üçün maksimal komfort yaratması konstruksiyanın düzgün həllindən asılıdır.

Geyimin konstruksiyası adətən məhsulun iqtisadi məqsədyönlüyünü təmin etməyə xidmət edir. Kütləvi istehsal olunan geyimlərin konstruksiyaların iqtisadi və texnoloji cəhətdən səmərəli olmasına diqqət edilməlidir.

Konstruksiyalaşdırma prosessində görünən nöqsanlar ilk növbədə məhsulun zahiri görkəmində və geyimlərin fiqura oturma keyfiyyətlərinin pozulması zamanı özünü büruzə verir. Belə nöqsanları aradan qaldırmaq çətindir, bəzən isə onu məhsulun ölçülərində və növündə dəyişiklik etməklə ört-basdır edirlər. Konstruksiyada yaranan bütün səhvləri aşağıdakı kimi qruplaşdırma bilərik: məhsulun müəyyən edilmiş nümunəyə uyğun olmaması; məmulatda fiqura oturma yanlışları; iqtisadi və texnoloji rahatlığın öz tarazlığını itirməsi. Məhsulun konstruksiyasında

təsdiq olunmuş variantda yanlışlar uyğun olmayan konstruktiv və dekorativ cizgilərdə özünü büruzə verir.

Geyimin fiqura oturmasında yaranan səhvlərin səbəbi isə məhsulun insan bədən quruluşuna bənzər şəkildə olmamasıdır. Bu səbəbdən məhsullarda uzununa və ya əyri, köndələn qırıqlar və qatlar bənzərliyində ayrılık formaları meydana çıxır. Geyimin vücuda oturdulmasında səhvlər adətən məhsulda balansın pozulması nəticəsində yaranır. Balans kiçildikdə geyimin kürək hissəsində qabağa doğru əyilmə baş verir, yan tikişlər isə bəzən yerlərini dəyişir, yaxanın arxa tərəfi boyunda oturmur, ədəklər modeldə göstərildiyindən çox bir-birini örtür. Balans artdığı zaman isə geyimin qabağı dartılır, yandakı tikişlərdə arxaya doğru yerdəyişmə olur, yaxanın arxası isə boyuna oturur, öndən isə paltarın ədəkləri əyri durur.

Səmərəsiz konstruksiyadan istifadə edildiyi zaman material itkisinə, məhsulun emalına çox əmək sərf olunmasına və nəticə olaraq paltarın baha başa gəlməsinə səbəb olur.

Hazır malların estetik xüsusiyyətinə təsir edən amillərdən biri də tətbiq olunan materialların növləri və xassələridir. Yeni modellərin hazırlanması prosessində modelyerlər işinin uğurlu alınması üçün istifadə ediləcək materialların çeşidlərini və xassələrini ətraflı şəkildə öyrənməlidirlər.

Qeyd etməliyik ki, materiallar geyimlərin forma strukturunun əsas elementi olmaqla bərabər, formanın özünü müəyyənləşdirirlər. Modelyerlər adətən materialların elastikliyinə əsaslanır, istifadə olunacaq məhsulların kompozisiyalarını müəyyənləşdirirlər.

Həndəsi görünüşü olan formaların yaradılması prosesində rəngarəng materialdan eləsi seçilir ki, onda mövcud plastik xassələr formanın müəyyən konstruktiv həllərində onu davamlılıq ilə təmin edə bilsin.

Ümumiyyətlə, kompozisiya forma elementlərinin bütöv bir tam şəklinə salınmasıdır. Bütöv bir tamın hissələrinin uyğunluğuna, bədii vəhdətinə malik olan forma ahəngdar forma adlanır. Ahəngdarlıq inkişafın ümumi məntiqini, forma ilə məzmunun vəhdətini aşkara çıxarır. Geniş mənada ahəngdarlıq kompozisiya

qanunlarının ümumiləşdirilməsi, dar mənada isə quruluş qaydaları, elementlərin uyğunluğu deməkdir. Bununla eyni zamanda ahəngdarlıq forma elementlərinin, yaxud mühitin elə təşkilidir ki, o, müəyyən üslub üçün estetik formaların mükəmməlliyinə nail olmağa kömək edir.

FƏSİL III. KOSTYUM FORMASININ KONSTRUKTİVLƏŞMƏSİNİN TƏSNİFATI

3.1. Kostyumun formasında vizual qanunauyğunluq

Dizaynerlər, modelyerlər, məsləhətçilər müəyyən stil tətbiq edərək vizual illüziyalar yaradır, geyinənlərin arzu etdikləri kimi görünmələrini təmin edirlər. Vizual illüziyalar bədən quruluşunu korrektə etməklə yanaşı, eyni zamanda fiqurun harmonik və estetik görünməsinə imkan verir. Geyimlərin kompozisiyası bir çox vizual illüziyalar qanunauyğunluqları üzərində qurulur.

Bunlardan biri *“dolğun yer illüziyasıdır”*. Dolğun yerin daha geniş görünməsi illüziyası dekorlu və ya şəkilli geyimin saya (bir rəng) olana nisbətən daha böyük görünməsinə əsaslanır. Bu prinsipdən adətən fiqurun yuxarı və aşağı hissələrini harmonikləşdirmək məqsədilə istifadə edilir. Məsələn, əgər yuxarı hissədə detal, şəkil və dekorlardan istifadə edilirsə, A tipli fiqurlar (Armud) daha harmonik görünür (çünki yuxarı hissə böyük görünür), qeyri-harmoniklik (ensiz yuxarı və enli aşağı hissə) aradan qaldırılır və bədən quruluşunun nisbəti tamamlanır. V tipli fiqurlar (tərsinə üçbucaq şəkilli) üçün isə aşağı hissəni detal, dekor və şəkillərlə bəzəmək lazımdır. Əgər fiqurun heç bir hissəsini böyüdü-biçiltməyə ehtiyac yoxdursa, onda dekor, detal və şəkillərdən istifadəyə lazım gəlmir.

Digər illüziya - geyimin *“kontrast rənglərlə şaquli”* olaraq bölünməsi həcmə azalması illüziyası yaradır ki, bu da daha qamətli görünmək üsullarından ən effektivsidir. Paltarın sol tərəfi açıq, sağ tərəfi isə tünd rəngdə və ya qol hissəsi kontrast rəngdə olarsa, yuxarı - ətək hissəsi şaquli olaraq kontrast rənglərə bölünərsə - şaquli olaraq bölməni müşahidə etmək olar.

Zolaqlı parçanın yaratdığı illüziya. Çoxumuz bilir ki, şaquli zolaqlar daha qamətli (düzdür, bu, bəzi nüanslardan asılıdır, yadda saxlamaq lazımdır ki, əgər vertikal zolaqlar şox aralı olarsa, əks effekt yarana bilər) görkəm verir, üfüqi zolaqlar isə həcmi artırır (məsələn, A tipli (Armud) fiqurlar üçün yuxarı hissəyə həcm vermək üçün tətbiq edilir). Qeyd etmək lazımdır ki, əgər zolaqlar müəyyən dərəcə üzrə aşağı doğru istiqamətlənmişsə, vizual olaraq bud hissə genişlənmiş

formada, yuxarıya istiqamətlənmişsə, əksinə - bud hissə daha incə formada görünür.

“Kontrast illüziyası”. Bu illüziya o fakta əsaslanır ki, kiçik ölçülü əşya/forma daha böyük ölçülü əşya/formaya nisbətən daha da kiçik görünür; böyük ölçülü isə kiçik ölçülünün yanında daha böyük görünür. Bu səbəbdən belə çox sıxmaq məsləhət deyil, çünki belə halda bud hissə daha iri görünür. Əgər biləyin incəliyini daha qabarıq göstərmək lazımsa, onda enli qolu olan geyimdən istifadə etmək məsləhətdir. Boğazı incə göstərmək üçün boyun hissəsi geniş kəsikli geyim tətbiq edilir. Başa qoyulmuş böyük şlyapa kiçik şlyapaya nisbətən başı daha miniatür görsədir.

Psixoloji yayınma illüziyası illüziyaların ən geniş yayılmış formasıdır. Əgər bədən quruluşunda nəyisə gizlətməyə ehtiyac duyulursa, diqqəti dekor, aksesuar, bəzəklərin vasitəsilə digər bir hissəyə yönəltmək lazımdır. Yaxud da fiqurun üstünlüklərini qabartmaq lazımsa, digər hissəni kölgədə qoyaraq, bu hissəyə diqqəti yönəltmək məsləhət görülür.

Məkan illüziyası. Bu maraqlı illüziya növünə əsaslanaraq dinamik və yüngül formaları yaratmaq olar. Məkan illüziyası parçadakı şəkillərin ölçüsünə görə böyükdən balacaya doğru ardıcıl olaraq düzülməsi nəzərdə tutulur. Parçada üzərindəki cizgilər getdikcə kiçilərək müəyyən məkanda itir. Belə illüziya bədən quruluşunu qamətli göstərir, silueti tamamlayır.

Qapalı və qeyri-qapalı kontur illüziyası. Bu illüziyanın əsasını qeyri-qapalı konturlu fiqurların daha böyük, qapalı konturların isə daha kiçik görünməsi təşkil edir. Məsələn, boyuna dəyən vodolazkalar boğazı qısa göstərməklə yanaşı, həm də boyu balaca göstərir. Boyun kəsiyi böyük olduqca, boğaz daha uzun, siluet isə daha qamətli görünür. Əgər çiyinlər enlidirsə, əksinə, qapalı konturu olan yaxalıqlı paltar geymək daha məqsəduyğundur.

Şaquli və üfüqi xətlərin illüziyası. Geyimdəki şaquli xətlər vizual olaraq daha geniş (xüsusilə əgər fiqurun ən enli hissəsində yerləşirsə), üfüqi xətlər isə, əksinə, uzunsov şəkili göstərir. Şaquli xətlər üfüqi xətlərə nisbətən daha uzunsov görünür. Şaquli xətlərə baxdıqda, baxışlarımız avtomatik olaraq onları uzadılmış formada

görür. Söhbət zolaqlardan deyil, ümumilikdə xətlərdən – biçim, siluet, dekordan gedir. Buna görə də, məsələn, bel kəsiyi olan paltarlar bütöv biçimli olanlara nisbətən boyca daha kiçik görünür. Uzun muncuqlar, şaquli boğaz kəsimi, şaquli dekor – bunlar siluetin uzununa istiqamətlənməsinə xidmət edir. Məsələn, Miroslav Duma (boyu 154 sm) şaquli xətlili və şaquli boğaz kəsimi olan kostyumlarda digər geyimlərdə olduğundan daha hündür görünür.

Oxşar oxşarın təkrarıdır. Burada söhbət bərabərləşdirmə illüziyasından (asimilyasiyadan) gedir. Oxşar oxşarı təkrar etməklə effekti gücləndirir. Məsələn, yumru kəsim və ya parçadakı şəkil üzü daha incə oval quruluşlu göstərir. Bu həmçinin dekora, xətlərə və aksesuarlara da aiddir.

İti bucaq illüziyası. İti bucaqlar arasındakı məsafə daha böyük görünür və əksinə olaraq, iti olmayan bucaqlar arasındakı məsafə daha kiçik görünür. Əgər bucaqlar əmələ gətirən zolaqlı paltar geyinirsinizsə, iti bucaqların xüsusiyyətlərini nəzərə almaq lazımdır. Paltarda və ya ədədə yuxarı istiqamətlənmiş geniş bucaqlı ştrixlər bud ölçüsünü kiçildir, aşağı istiqamətlənmiş iti bucaqlı ştrixlər isə, əksinə, bud ölçüsünü böyüdür. Bu, geyimin yuxarı hissəsinə də aid edilir, sinə hissəyə həcm verə və yaxud vizual olaraq səthi göstərə bilər. Bu vizual illüziya köynəklərin, sviterlərin, maykaların boyun hissəsinin seçimlərində və s.-də çox istifadə edilir. Uzun dar boyun kəsimi çiyinləri daha enli; geniş boyun kəsimi isə çiyinləri daha yığcam göstərir.

Bundan başqa, geniş bir üzlü və qalın boyunlu böyük kişilərin geniş qalstuk taxmaları məsləhət görülür (Windsor, Cambridge); nazik kişilərə nazik və səliqəli düyünləri seçməyi tövsiyə edirlər, ölçüsü də moda tərəfindən diktə olunur. Son tendensiya böyük düyündür. Gücləndirici düyün forma və üsluba malikdir. Nə düyün bağlamaq qərarına gəldikdə, ilk növbədə, toxumanın sərtliliyinə, qolunun genişliyinə, qolunun uzunluğuna, köynəyin yaxasının formasına diqqət yetirməliyik. Köynəyin yaxası ilə uyuşmadığı təqdirdə, bir böyük düyün həmişə uğursuz sayılır: düyün köynəyin yaxası ilə müqayisədə çox böyük olmamalı, lakin yaxanın kənarları arasında itməməlidir. Heç bir halda düyün qalstukun kənarında, yəni yaxası altındakı zolaq hissəsi kimi bağlanmalıdır. Ayaqqabı seçərkən,

dekorativ elementlərlə mokasinlər, sandaletlər və ya digər ayaqqabıları yalnız bir idman üslubunun paltarları üçün uyğundur. Daha zərif kostyum onunla geyilən ayaqqabının dərisinin daha incə olmasını tələb edir. Derbi və ya Oksford üslubunda - bəzəksiz və dantelli olmadan zərif ayaqqabıları seçmək yaxşıdır. Digər hallarda, bu moda aksesuarı, cibinizdə olan dəsmal əlavə olaraq əlavə bir bəzəkdir. Lakin, ehtiyatlı olmalıyıq. Kəbud bir bağa “qışqırır” pin uyğun gəlmir. Kəmə, ayaqqabı və çanta ilə materialın rəng və toxumasına görə birləşdirilməlidir. Kəmə sarı və ya ağ metaldan hazırlanmış gizli bir klassik toka olmalıdır. Braces, şalvarları yaxşı dəstəkləyən tam kişi kostyumunda zəruri bir aksesuardır. Kostyumla yanaşı, digər aksesuarlara da diqqət yetirilməlidir. Ayaqqabının materialı təbii dəri, əsasən qara olmalıdır. Yaz aylarında ayaqqabı tünd qəhvəyi ola bilər. Süet, patentli dəri ayaqqabıları iş deyil. Bunlar geyimi vizual olaraq estetik cəhətdən daha da yaxşılaşdıran amillərdir. Cüzdan və ya pul kisəsi ən yaxşı dərilərdən olmalıdır və digər dəri məmulatları ilə birləşdirilməlidir. Ən məşhur pul kisəsi kiçik bir ölçüyə sahibdir, kredit kartları üçün bir çox şöbə və bir neçə kağız divarları üçün iki böyük bölmə var. Biznes kartları və fotosəkilləri ilə olan cüzdana dəyər verilir. Yenə uzun bir tarixə sahib nüfuzlu firmalar doğru seçimi etməyə kömək edəcək. Bir iş adamı qələminə digər aksesuardan daha çox diqqət yetirir. İsveçrə saatları və zərif gözlüklərlə yanaşı, yaxşı bir qələm sahibinin əsl sosial vəziyyətini ortaya çıxara biləcək şeylər kateqoriyasına aiddir. Saat bir iş adamının ən əhəmiyyətli, bahalı və nüfuzlu aksesuarıdır. Klassik biznes tərzində üstünlük bir dəri kəmərinə oxlar və ağ dial ilə zarafatlı mexaniki saata, rəngə uyğundur və bütün aksesuarlarla dəri qabığına üstünlük verilir. Kvars saatlar daha praktik və asan idarə olunur, amma mexaniki daha nüfuzludur. Çətir - bu lüks deyil, yağışdan qorunma vasitəsidir. Çətirlərdə, eləcə də qarderobun bütün digər hissələrində dəyişikliklər, ümumiyyətlə moda kimi sürətli deyil, lakin dəyişikliklər burada da baş verir. Son illərdə çətirlərin olmasının əvəzinə bir qamış olması populyar olmuşdur.

3.2. Kostyum formasını əmələ gətirən komponentlər

Geyim bir dizayn obyektini kimi insanın qüsurlarını gizlətməklə yanaşı, onun xarici görünüşü və ümumi aurası ilə harmoniya yaratmalıdır. Geyimlərin həcmliyi və kütləsi istifadə ediləcək materialların fakturasından asılıdır. Səy fakturası olan material görüntüdə geyim məhsulunun kütləsini, həcmi azaldaraq, ona yüngüllük bəxş edir. Relyefli fakturalı materiallar (məsələn, tiftikili, xovlu) geyimlərdə həcmliyi və kütləni artırır. Bu da paltarlarda ağırlıq və sıxlıq təəssüratı yaradır.

Hazır tikili malların hazırlanması zamanı istifadə olunan məmulatlar təyinatları səbəbi ilə 6 cür qruplaşdırılır: əsas, aralıq, istiliyi saxlayan materiallar, detalların bərkidilməsi zamanı lazım olan materiallar, furnituralar, bəzəndirici materiallar. Parçaların rənglərinin düzgün müəyyən edilməsi və məhsulun rəng kombinasiyalarının uğurlu təşkili geyimlərin görüntüsündə mühüm əhəmiyyətə sahib olur. Parçalar seçilən zaman fərqli materialların (məsələn, üzlər, astarlar, bəzəklər və s.) rəngə görə uyğunlaşdırılması, parçalarda naxışların işlənməsi və s. nəzərə alınmalıdır. Bu şərtlər məhsulun konstruksiyasına uyğun olmalıdır. Kütləvi geyimlərin istehsalı zamanı əsasən məhsulun təyinatından asılı olaraq, pambıqdan, kəndən, yundan, ipəkdən, süni və sintetik parçalardan geniş şəkildə istifadə edilir. Kostyumlar üst geyim növləri arasında mühüm yerə sahibdir. Kostyum pencəkdən, jaketdən, gödəkçədən, şalvardan, yubkadan, jiletədən ibarət olur. Donlara isə saraflanlar, xalatlar, koftalar, üst köynəklərini, önlüklər, yaxalıqlar, manjetlər daxil edilir. Üst trikotaj geyimləri cemperlərdən, puloverlərdən, sviterlərdən və s. ibarət olur. Kostyumlar modaya uyğun, insan bədən formasına uyğun və istismara davamlı olmalıdırlar. Bu baxımdan, çiyinlikli kostyumlar kifayət qədər formanı saxlayan kobud astarlıq detallı ilə hazırlanır. Bu məhsullar adətən gigiyenik xüsusiyyətlərə malik olurlar: istiliyi saxlama, havanı keçirmə və s.

Trikotajdan hazırlanan məhsulların formaları aşağıdakı əlamətlərlə ifadə edilir: siluet, məhsulun konstruksiyası, qolların kəsimi və uzunluğu, yaxalıqların formaları və konstruksiyaları, boyunluğun tərtibatı, bərkidilməsi tipləri, bəzədil-

məsi, naxışı və s. Bəzi kostyum-don məmulatlarının xarakteristikasını izah edək. Qabaqdan bağlanan, uzunqollu, yaxalıqlı, cibli olmaqla tikilən məhsul pencək adlanır. Düymələnmə şəkilinə görə pencəklər bir və ikiyaxalı hazırlanır. Pencəklər də yaz-payız paltolarında olduğu kimi konstruksiya sxemləri cəhətdən oxşar olur. Bu məhsullar arasındakı fərq onların uzunluqlarında, detalların formasında və tətbiq edilən materiallardadır. Pencəklərdə paltolarda olduğu kimi, üst detalından başqa, ədəklərdən, yaxalıqdan və digər hissələrdən, eləcə də forma saxlayan aralıq materiallardan istifadə edilir. Bəzi hallarda isə qol hissələrinə əlvan naxışlı sarjalardan hazırlanan astarlar tikilir. Geyimlərin estetik xassələrinin göstəricilərinin sosioloji metodla təyin olunması daha çox əhəmiyyətli hesab olunur. Bu metod alıcıların rəylərinin öyrənilməsi və müzakirə edilməsinə əsaslanır. Alıcı rəylərinin toplanması məqsədi ilə anket-sorguları keçrilir, satış sərgiləri və s. təşkil edilir. Belə qiymətləndirmə zamanı nəticənin düzgünlüyü əsasən sorguların təşkil olunmasından, alıcı qruplarının doğru seçilməsindən, həmçinin əldə edilən göstəricilərin düzgün işlənməsindən aslıdır. Geyimlərin arasında məişətdə istifadə olunan üst geyimləri xüsusi üstünlük təşkil edir. Belə geyimlər digər paltarlar kimi insanların xarici görkəminin formalaşmasında mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Bu geyimlərdə insanın bədəninə yaxşı oturma ilə əlaqəli olan antropometrik göstəricilər əhəmiyyətə malikdir. Üst geyimlərinə palto və kostyum, donlar aiddirlər.

Ekspert metodu sosioloji metoddan fərqlənir. Geyimlərin texnologiyasına, istehlakçıların tələbatına, modanın istiqamətinin dəyişilməsinə, keyfiyyətin qiymətləndirilməsinə və s. ilə əsaslanır. Estetik xüsusiyyətlərin ekspert qiymətləndirməsi zamanı dörd ballıq qiymətləndirmə sistemindən istifadə edilir: “əla”, “yaxşı”, “kafi”.

Bildiyimiz kimi parça iplikdən toxunur, ipliklər isə saç tükü qalınlığında olan liflərdən alınır. Liflər əsasən iki yerə ayrılır. Təbii və süni, yəni sintetik liflər. Həmçinin bitki və heyvan mənşəli olaraq da ikiye ayrılırlar. Ən çox istifadə edilən heyvani mənşəli lif yundur. Liflər qoyun və keçi yunundan alınır. Bunlara misal olaraq, angoranı, kaşmiri, tiftiyi və s. göstərə bilərik. Yun iplərlə toxunan parçalara

yumşaqlıq, nəm tutan, qırıqlanmayan xüsusiyyətlər xasdır. Digər heyvani lif qaynağı da ipəkdir. Ən başlıca xüsusiyyəti parlaq və yumşaq toxumasının olmasıdır.

Ən çox istifadə edilən bitki lifləri pambıq və kətan hesab edilir. Bu parçalarda nəfəs alma və nəm tutma xüsusiyyətləri üst səviyyədə olur. Tez qırıqlanır, amma yuyulması və ütülənməsi də asandır. Xüsusilə yaz və yay paltarlarında istifadə edilir. Yumşaq olması və allergik reaksiyalara səbəb olmaması əsas götürülərək bədən ilə davamlı təmasda olan paltarlarda (köynəkdə, alt paltarında, corablarda) belə parçalara üstünlük verilməlidir.

Süni (sintetik) liflər: sintetik və yarı sintetik olmaq üzrə ikiye ayrılırlar. Bu liflər kimyəvi prosesdən keçir. Süni ipək və ya “rayon” viskoz, modal, asetat şəklində adlandırılır. Bu liflərin ən əhəmiyyətli xüsusiyyəti parlaq olması və canlı rənglərə boyana bilməsidir. Nəm tutma xüsusiyyəti yüksək olsa da, heç də möhkəm olmurlar. Son dövrlərdə istifadə edilən pambıq parçalar yarı sintetik liflərdən alınır. Sintetik liflər tamamilə kimyəvi üsullarla əmələ gəlir. Müxtəlif cür adlanırlar: neylon, poliester, poliamid və s.

Tətbiqi sənətdə iki növ kompozisiya fərqlənir:

1. İkiölçülü
2. Üçölçülü həcmli kompozisiya.

Səth üzərində kompozisiyaya parça, xalça, divar kağızı, müxtəlif əşyalar, süfrələr, yaylıqlar və s. kimi məhsulların bəzədilməsi daxildir.

Həcmli kompozisiya kostyumun (paltar, ayaqqabı, papaq və s. bədii həlli ilə məşğul olur.

Geyimdə kompozisiya onun məzmununu ifadə etmək üçün formanın bütün elementlərinin tərtibidir.

Müasir incəsənətin obyektləri, xüsusilə geyim, məzmun və formanın birliyini təmsil edir. Geyimin forması onun məzmunundan asılıdır. Geyimin məzmunu onun məqsədini, yəni kimə və hansı məqsədlə olduğunu nəzərdə tutur.

Geyim formasının tərkibi onun məzmununun açıqlanmasına səbəb olmalıdır.

Paltarların modelləşdirilməsi paltar modelləri yaratmaq üçün ümumi bir prosesdir və bu prosesin əsas hissəsi paltarların bədii həlli, kompozisiyasıdır. Hər

bir bədii əsərdə onun komponentləri olan bütün elementlər əsaslandırılmalıdır. Müəllifin lazımsız və ya kifayət qədər ifadəli düşüncəsi kənara qoyulmalıdır. Əlbəttə, geyimin kompozisiyasındakı (vizual sənətdəki kimi) bəzən bir sıra digər amillərlə kompleks bir əlaqədə olan müəyyən bir bədii üsulun uyğunluğunu izah etmək həmişə asan deyil.

Kostyum formasının fərqli elementləri və onların birləşməsi bizim görmə qabiliyyətimizin bəzi xüsusiyyətlərinə və müəyyən asosiasiyalara görə bizim tərəfimizdən fərqli şəkildə qəbul edilir. Bu, kompozisiyanın əsas xüsusiyyətidir. Amma onu da nəzərə almamaq olmaz ki, mexaniki kombinasiyalar, geyim, kostyum forması elementlərinin əlaqələri aparıcı deyil, çünki sosial və ideoloji amillər bizim kompozisiyaya olan görünüşümüzü dəyişdirir (gözəlliyin insan tərəfindən qavrayışına sosial və ideoloji, ictimai təsir bundan ibarətdir). Kompozisiya rəssamın reallığı əks etdirən fikir və hisslərini vasitəsilə köçürdüyü bir xüsusi bədii dildir.

Bədii obrazın gerçəkliyin əks olunması şəklində nə olduğunu başa düşmək lazımdır. Bunu əvvəlcə rəssamlıq sənətiylə aydınlaşdıraraq.

Rəsmdə, reallığın tam təsviri, yəni obraz bütün texniki təkmilləşdirilməsinə baxmayaraq, hələ bədii deyildir. Tam görüntü, gözəl bir performans texnikası heyranlığa səbəb olacaq, ancaq bu duyğular əsl sənət əsərlərini yalnız müşayiət edir, amma onun üçün əsas deyildir.

Həqiqi bir görünüş ilə sənətkar, təsvirə münasibətini göstərmək fərsətindən məhrumdur, çünki o, mütləq oxşarlığı pozmur. Bir sıra tanınmış rəssamların əsərləri reallıqla müqayisə olunarsa, bu sənətkarların yaratdıqları obrazın həqiqətə heç vaxt çatmadığını, ancaq onu müəyyən bir baxımdan göstərdiyini görmək olar. Rəssam əsasən əhəmiyyətli olduğunu bildiyi və ya intuitiv şəkildə düşündüyü şeyləri əks etdirir.

Gerçəkliyə belə bir aktiv münasibətin nəticəsi bir görünüş (dəqiq bir şəkil) deyil, gerçəkliyin bədii bir görünüşü olacaqdır. Burada rəssam ayrı-ayrı detalları ümumiləşdirərək onun baxımından ən vacib, səciyyəvi olanı vurğulayır. Beləliklə, bu işlərdə müəllifin dünyagörüşü və ictimai mahiyyəti öz əksini tapır. Eyni ilə bu,

kostyumun modelləşdirilməsində də görünür, burada yalnız fərq qeyri-qrafik vasitələrdən istifadə olunmasındadır. Geyim kimi tətbiqi sənət əsərləri bir qayda olaraq rəssamlıqda olduğu kimi reallıq mövzusunda tematik ifadələrə yol vermir; burada təsvirin təzahürü vizual vasitələrlə yox, assosiasiyalarla fərqli bir şəkildə ifadə edilir.

3.3. Geyimlərdə funksionallıq prinsipinin mahiyyəti

Geyimlərin keyfiyyəti istehlakçıların tələblərini təmin etmə dərəcəsinə əsasən təyin edilir.

"Kostyumun kompozisiyası" fənni forma xüsusiyyətlərini belə bir sıra ilə öyrənməklə məşğul olur.

1. Üçölçülü forma kimi geyim-kostyumun xüsusiyyətləri, onun ilkin elementləri.
2. Formanın bölüşdürülməsi və kostyumda bölüşdürmə vasitələri.
3. Geyimdə formanın ilkin elementlərinin əlaqələndirilmə və birləşdirilmə vasitələri.

Üçölçülü forma kimi geyim xüsusiyyətləri onu təşkil edən ilkin elementlərdən ibarətdir. Bu xüsusiyyətlər, onların dəyişmə həddlərində rəssam-modelyerin işində ilkin materialdır.

Nəzərdən keçirilən hər bir geyim, kostyum növü aşağıdakı elementlərdən ibarətdir.

1. Həndəsi şəkilli formanın bütövlükdə və onun hissələrindən.
2. Bütövlükdə formanın və onun hissələrinin ölçüsü.
3. Formanın və onun hissələrinin kütləsi.
4. Formanın materialının bədii texnikasının xüsusiyyətləri.
5. Forma materialının rəng və təsvirləri.
6. Işıq-kölgə.

Həcmli forma olaraq, geyimin göstərilən xassələri sabit deyil və müəyyən çərçivədə dəyişə bilər, bir çox halları ola bilər. Bu xüsusiyyətlərin fərqli

vəziyyətləri müqayisə edildikdə, onların kombinasiyası üçün məhdud olmayan imkanlar verir.

Geyim formasının əsas elementlərinin xüsusiyyətlərini təhlil edək. *Formanın bütövlükdə və onun hissələrinin həndəsi görünüşü.* Formanın bu xüsusiyyəti formanın üçölçülü fəza koordinatı üzrə ölçmələrinin nisbəti, formanın səthinin xarakteri ilə müəyyən edilir: düzxətli, əyrixətli və ya sınıqxətli və onun bütövlükdə konturu və konturunun detalları ilə. Biz geyimi (kostyumu) nəzərdən keçirərkən ilk vizual təəssürat onun həcmliyi dərəcəsindən, onun siluetinin, konturlarının xarakterindən irəli gəlir.

Burada iki şey həddindən artıq ola bilər: geyim forması bir istiqamətdə çox uzandıqda, formanın həndəsi xarakteri düzxətli xarakterli olur və geyim forması üç ölçüdə olduqda, formanın həndəsi şəkli həcmli forma xarakterli olur. Xətti və üçölçülü forma arasındakı aralıq əsasən iki ölçüdə ifadə olunmuş forma olacaq - səth forması, kubun, kürənin formasına yaxınlaşan formalar ən böyük həcm, uzadılmış xəttə, düz xəttə ya da əyri xəttə yaxın olan formalar isə ən kiçik həcmi ifadə edir.

Təyinatı nəzərə alınmaqla geyimin əsas funksiyası müəyyənləşdirilir. Yəni bunu belə də izah edə bilərik: ziyafətlərdə geyinilən geyimlər üçün estetik xüsusiyyətlər önəmlidirsə, gündəlik həyat tərzini üçün isə gigiyenik amillər daha çox əhəmiyyət daşıyır.

Geyimlərin qarşısına qoyulan tələbləri ödəmək məqsədi ilə onların kompleks istehlak xassələrinə malik olması əsas şərtidir.

Estetik tələblər. İnsanların zəhəri görünüşü geyimlər vasitəsi ilə formalaşır. Bu baxımdan, geyimə tətbiq edilən tələblər kompleksində estetik tələblər əsas yerə sahibdir.

Geyimdə tələb olunan estetiklik özünü insanların və cəmiyyətdə gözəllik ideyaları ilə ifadə edilən mənəvi tələblərə uyğunluqda özünü büruzə verir. Bu isə öz növbəsində üslubda və modada istiqamətin dəyişilməsi ilə daima mürəkkəbləşməyə doğru gedən prosesdir.

Real məhsulların estetik cəhətdən qiymətləndirilməsi, onların insanın gözəllik haqqındakı anlayışı ilə qiymətləndirilməsi zaman meydana çıxır. Gözəllik insanın beynində bəzi amillərin təsiri ilə yaranır: cəmiyyətdəki həyat səviyyəsindən, əmək şəraitindən, mədəniyyətdə və istehsalda olan inkişaf səviyyəsi, iqlim şəraiti, milli xüsusiyyətlərdən və s. asılı olaraq inkişaf edir. Bundan başqa, estetik zövqün formalaşması zamanı insanların fərdi xüsusiyyətləri, yəni yaşları, həyat təzləri, məşğuliyyətləri, yaşayış yeri və s. əhəmiyyətli rol oynayır.

Moda fərqli amillərin təsiri ilə dəyişir. Bu vaxt cəmiyyətin geyimə olan tələbatı da nəzərə alınmalıdır. Geniş istifadə edilən geyimlərin hazırlandığı materialların qiymətləri və yararlılığı da müəyyən əhəmiyyət kəsb edir.

Orijinallıq baxılan məmulatın oxşar məmulatlardan özünəməxsus forması ilə fərqlənməsini xarakterizə edən estetik göstəricidir.

Paltarlarda orijinallığın estetik cəhətdən göstəriciləri əhəmiyyətli bir xassə hesab olunur. Qeyd edək ki, məhsulların formaları məzmunlara, başqa formada ifadə etsək, paltarın təyinatlarına, materialların xarakterinə uyğun olmalıdır və rahatlığı təmin etməyə xidmət etməlidir.

Üslub uyğunluğu – formaların və bədii ifadə vasitəsinin cəmiyyətin tarixi inkişaf mərhələsində müəyyən xüsusiyyətlərə uyğunluqlarını ifadə edən estetik göstərici hesab edilir. Müəyyən üslub daxilində bir-birilərdən tam formada fərqlənən üslub istiqamətlərinin dəyişməsi mümkündür.

Modaya uyğunluq – məhsulun xarici görünüşündə müvəqqəti hakim olan estetik zövqlərin (modaya) uyğunluğunu əks etdirən bir estetik göstərici sayılır. Geyim, ayaqqabılar və bir digər vasitələr üçün modaya uyğunluq əsas estetik göstərici hesab olunur, istehlakçı öz tələbatını və təminatını müəyyən etməkdə sərbəstdir.

Formanın rasionallığı dedikdə formanın məhsulun obyektiv istehsala və istismara uyğunluğunu, həmçinin onların funksional-konstruksiya mahiyyətlərini ifadə edən kompleks amil hesab edilir.

Formada rasionallıq vahid göstərici kimi ifadə edilir: funksional göstəricilər, konstruktiv göstəricilər, texnoloji və material uyğunluqları, ergonomik təchizatlar.

Funksional uyğunluq əsasən formanın təyinatına uyğun olaraq ifadə olunan estetik göstərici sayılır. Məhsulun forması əlbəttəki, istisnasız olaraq onun təyinatını göstərir. Yəni bədən silueti, proporsiya, və d fərqlər gənclərin geyimində daha çox hiss olunur. Yaşlıların geyimi isə tamamilən fərqlənir.

Konstruktiv uyğunluq formanın, konstruktiv həllinə uyğunluğunu ifadə edən bir göstəricidir. Məsələn məişət və idman geyimlərini konstruksiyasını bu məhsulların təyinatına uyğun istifadəsini təmin edilməlidir.

Texnoloji uyğunluq məhsulun formasının tətbiq edilən materiallara və texnologiyaya uyğunluqlarını xarakterizə edir. Formada olan xarici cizgilər və plastika xassələrə uyğun olmalıdır.

Material uyğunluğu – materialın məmulatın təyinatına uyğun olması və istismar şəraitinə uyğunluq təşkil etməsi ilə xarakterizə olunan estetik göstərici sayılır. Materialların dekorativ cəhətdən fərqli olması düzgün hesab edilir.

Ergonomik təminat, yəni ergonomik tələblərə uyğunluq – məhsulun formasından istifadə edildiyi zaman maksimal rahatlıq yaratmağı ilə fərqlənən estetik göstərici hesab edilir.

Kompozisiya bütövlüyü – hissənin və bütövlüyün ahəngdar şəkildə vahidliyini, formanın elementlərinin qarşılıqlı əlaqəsini və məhsulun digər mallar ilə ansambl təşkil etməsi ilə xarakterizə olunan kompleks göstərici hesab olunur. Bu xassənin aşağıdakı göstəriciləri vardır: həcm və məkan strukturunun təşkili, tektoniklik, plastiklik, dekorativlik, qrafiki və təsviri elementlərin uyğunluğu.

Koloritlik və dekorativlik rəng birləşmələrindən qarşılıqlı əlaqəni və materialların dekorativ xüsusiyyətlərini xarakterizə edən estetik göstərici sayılır.

Rənglərin təyinatı formanın ümumi kompozisiyasına uyğun olmalıdır. Bu halda məntiqi forma bütün kompozisiyaları tamamlamaqla bitirir, məhsulun həcmnin strukturunu və digər xüsusiyyətlərini böyüdərək nəzərə çarpılır.

Rənglərdən istifadə edərək formanın elementlərini şişirtmək və zəiflətmək mümkündür: elementləri əlaqələndirmə, birləşdirmə, miqyaslılığı meydana çıxarma və s.

Rənglər düzgün olmayan ölçüləri yaxşılaşdırır, forma da xarakterini kəskinləşdirir və neytrallaşdırır.

Rənglərdə tonlarından istifadə olunmaqla formanın elastikliyinə zənginləşdirmək olar. Mürəkkəb strukturu olan formalar rəng fərqləri ilə daha da ahəngdar olur.

Kompozisiyada bütövlüyün və ifadəliliyin mühüm şərtindən biri rəng harmoniyası hesab olunur. Rəng ahəngdarlığı vahidlik, uyğunluq və geyimlərin obrazını yaratmaq, onun məzmunlarını açmaqdan ibarətdir.

İstehsal hazırlığının mükəmməlliyi - məhsulun istehsal şəraitinə uyğun olmasını xarakterizə edən bir kompleks göstərici hesab olunur. Bu göstəricilər məhsulun qəbul edilməsində (qavranılmasında) əhəmiyyətli təsirə malikdir. Bu xüsusi bir estetik göstərici sayılmasa da, həmişə paltarların keyfiyyətinin qiymətləndirilməsi zamanı nəzərdə tutulur.

İstehsal hazırlığının mükəmməlliyi formanın görülən elementlərinin hazırlanma keyfiyyəti, bəzəkləri, əl işlərinin tamamlanması və birləşdirilməsi və onların bədii-layihələrinin uyğunluğu ilə müəyyən edilir.

İstehsalda hazırlanan mükəmməllik firma və markaların işarələrinin düzgün işlənməsi, daxili qablaşdırma reklam ifadəliliyi və rasionallıqdır.

Estetik və psixoloji mahiyyətlər yalnız mətnlərin məzmununda deyil, həm də reklamların rəngində və şriftində olmalıdır. Yazılar, rənglər, dekorativ detallarda qeyri-adiliyə üstünlük verilir.

Xarici görünüşdə sabitlik məhsulun təyinatına uyğun istismar edilmə qabiliyyətini ifadə edən kompleks göstərici hesab edilir. Bu göstəricilər formada səthin və elementlərin qorunması və zədələnməyə davamlı olması, yuyulmasının tezliyi və dekorativ örtüyünün istismar zamanı dəyişməməsi ilə müəyyən olunur. Məsələn: bu göstəricilər geyimlərin zahiri görünüşünü, yəni rənglərini, plastikliyini, materialın naxışlarını və fakturasını qorunması kimi xarakterizə edilir. Kaşmir

və angora,adlanan parçalar yumşaqlığı ilə seçilir. Bu parçalar normal yunla nisbətdə daha bahalı olan yun növüdür. Parçanın tərkibində bu tip keyfiyyətli yunlardan istifadə olunması məqsədəuyğun sayılır.

Gələcək formanın təyinatı əsasən istehlakçıdan və onun istifadə formasından asılı olur. Model yaradılan zaman zahiri görkəminin müəyyənləşməsində materialların xüsusiyyətlərinin əhəmiyyətli rolu vardır. Materiallar, onların plastik xassələri məmulatın formasını yaradır.

Rəssam-dizaynerlər modelin ideyasını və geyimin sənaye modelini əmələ gətirirlər. İdeya modeldə unikal nümunə (sərgilər üçün, perspektiv üçün) əks olunur. Belə bədiiliyə malik olan modellər əsasən tətbiqi incəsənət əsərlərinə aid edilir. Onlar adi modellərlə müqayisədə mürəkkəb konstruksiyaya malik olurlar, bu da xeyli material israfı, əl işlərinin çox olması ilə şərtlənir. Cəmiyyət inkişafının hər dövründə öz forma üslubları ilə xarakterizə edilir.

Biznes paltarlarının seçimi üçün bu gün müxtəlif rənglər, siluətlər və iş qadınının paltarda şəxsiyyətini ifadə etmək üçün daha çox imkanlar vardır. Digər tərəfdən, çox sayda təkliflər olduğundan seçimə ehtiyac vardır. Bir çox qadın öz şafını yaratmaq üçün hazır deyil. Gündəlik geyimli qarderobdakı paltarlar böyük xərclər tələb etmərsə də, ikiqat sloganı müşahidə edin: “Keyfiyyət özü üçün danışır” və “Siz nə üçün ödədiyiniz şeyi alırsınız”. Biznes paltarları ilk növbədə kəmiyyət deyil, keyfiyyətdir. Moda dizaynerləri hesab edirlər ki, işgüzar qadının şafında 7 əsas şey olmalıdır: palto, paltar, gödəkçə, yubka, bluza, şalvar və trikotaj.

Biznes paltarları ən son moda meyillərini təqib etməməlidir. Çox seksual geyimlər yolverilməzdir: sıx ətəklər və şalvar, boyunbağı, “riskli” kəsiklər, açıq mədələr və çiyinlər, parlaq və ya şəffaf parçalar. İş kostyumu: işgüzar qadının qarderobunun əsas hissəsidir. İdeal olaraq, onun hissələri digər kostyumlardan gödəkcələr və ya yubkalarla asanlıqla birləşdirilməlidir. Kostyum bir az boş oturmaldır və daha formal görünməsi üçün kiçik çiyinlər tələb olunur. Jaket ətəklə birlikdə mütləq birləşdirilməlidir. Təbii yünlü parçalar təklif olunur. Mühafizəkar iş kostyumu lapel ilə kəsilmiş və ya klassik mühafizəkar, ya da “Chanel” stili

kostyumunda üstünlük təşkil edir. Bir biznes kostyum üçün, parlaq, açıq rəngli parçalardan istifadə etmək tövsiyə edilmir (məsələn, qırmızı və ya ağ). Bir yay pencəyinin qolunun uzunluğu dirsəkdən yuxarı olmamalıdır. Ətəklər yalnız düz deyil, arxa və ya yanda bir qaynaq ilə işlənmiş və yivli ola bilər, ətəyin uzunluğu dizin ortasına çatmalıdır. Asma köynəklər daha yaxşı görünür. Çox zərif əmək, əgər otursansa, bir çox əlverişsizlik yaradır: bu, dizləri və büzüşmələri çox güclü edir. Bir iş ətəyi üçün yuvanın arxasında məsləhət görülür.

Geyimi yalnız eyni rəngli və toxuculuq toxuması olan pencəklə geyinirlər. Qadın şalvar kostyumları əksər hallarda əksər hallar üçün çox qeyri-rəsmidir. Şalvar kostyumu gündəlik geyimi rahat ola bilər. Xatırladaq ki, belə bir kostyumda şalvar oxları olmalıdır və çox sıx uyğun olmamalıdır.

Bir kostyumla bəzənəcək bluz rəngli və ya monoxrom ola bilər, bir şərf və ya təvazökar bir boyunbağı ilə birləşdirilə bilər. Ən önəmlisi, onu qollu etməkdir. Bluz üçün material təbii seçilməlidir: pambıq və ya ipək. Ancaq, bu günə qədər də bir nüans var: istəsəniz, bir bluz olmadan da dəst yığa bilərsiniz. Səliqəli boyunlu bir gödəkçə bir boyun şalı istifadə edərək çılpaq bədəni örtə bilərsiniz. Belə bir dəsti bluz və yubka, ya da bluz və şalvar ilə kombinə etmək tövsiyə edilmir. Belə birləşmələr qeyri-rəsmi geyimdir. Alt paltar vücudunuza tam oturmamalı, lakin heç bir halda şəffaf və ya tamamilə yox olmamalıdır.

Ayaqqabılar monohromatik bir rəng olmalıdır, məsələn, qara, tünd mavi və ya qəhvəyi. Dəri heç bir halda lak, süet, ağ, pastel və ya parlaq moda rənglər ilə örtülməməlidir. Yaz aylarında açıq dəstəkləmə kəməri olan ayaqqabılara icazə verilir. Biznes kostyumları ilə ayaqqabılar, sandaletlər, tutqunlar, tıxalar və s. kimi açıq ayaqqabılara icazə verilmir. Pantyhose, corab - ilin istənilən vaxtında tələb olunur, qəbul edilən rəng - bədən rəngidir. Kifayət qədər sıxlığı (den) nəzərə almaq lazımdır. Əgər kostyum yazdan sonra, 5-15- dək, soyuq dövr üçün 15-dən 50-dək.

Aksesuarlar: əlcəklər, çantalar, biznes kartı sahibləri üçün cüzdanlar - hədsiz və bəzəksiz bir rəngdə və orijinal dəri toxumasında birləşdirilməlidir. Süslər bir qadının zərif zövqünü və ya onun yoxluğunu vurğulamalı olan detallardır. Zərgərlik, plastik və ya taxta bəzəkləri, parlaq və böyük zərgərlik əşyaları geyə

bilməyəcəksiniz, gündüz müxtəlif metalları qarışdırmırsınız. Beləliklə, məsələn, həm gümüş, həm də qızıl zərgərlik məmulatlarını taxmaq adət deyil. Bir tərəfdən birdən çox qolbaq, uzun zəncirlər və sırğalar, bir qulaqda birdən çox sırğa geymək məsləhət görülmür.

Bir kostyum hazırlamaq prosesində forma əsas yerlərdən birini tutur. Bu, insanla ayrılmaz bir əlaqə yaradır və onun təsviri, nisbəti və hərəkəti ilə bağlı ola bilər. Bir kostyum formasının necə formalaşdığını və inkişaf etdiyini anlamaq üçün onun mənasını dəqiq şəkildə müəyyənləşdirmək lazımdır. Faydalı məqsədli kostyum xarici forması ilə xarakterizə olunur. Onun əsas xüsusiyyətlərinə, estetik və praktiki xüsusiyyətlərindən asılı olmayaraq, geometrik görünüş, korrelyasiya, həcm-məkan strukturu, balans, psixoloji və fiziki mərkəz daxildir. *Kostyumun həndəsi görünüşü* - onun xarici parametrlərini təsvir etməyə imkan verən keyfiyyətli və metrik göstəricidir. Bir kostyumun ən sadə formaları: düzbucaqlı, oval, trapezoid, üçbucaqdır. Müxtəlif kombinasiyalarda onların davamlılığı, əlaqəsi və kəsişməsi daha mürəkkəb, çoxölçülü bir forma yaradır. Mürəkkəb formanı təşkil edən hər hansı bir element ölçüləri (ölçüsü) və daxili münasibətlərlə xarakterizə olunur. Formanın həcmi aşağıdakı kimi nəzərdən keçirilməlidir: geyim şəklinin ölçüləri və şəxsin ölçüləri; onları müqayisə edərkən iki və ya daha çox formanın nisbəti. Formanın bünövrəsinə yüngüllük və ya ağırlıq hissi təsir göstərir. Bir neçə formada müqayisə edildikdə, onların bərabərliyi və ya bir-birindən üstün olması müşahidə olunur. Bəzən əhəmiyyətsiz bir miqdarı, qeyri-münasibliyi səbəbiylə mənfi bir keyfiyyətə çevrilir. Daha sonra “həcmli pencək”, “kütləvi çiyinlər”, “qısa ayaq” və s. İnsan gözü fərdi hissələrin dəyərlərini bir-biri ilə və bütünlüklə müqayisə edir. Sadə bir geometrik bədəndə uzunluğu, diametri və boyu nisbəti tutur. Kostyumla müqayisədə formaların (həcmlərin, miqdarların, toxumaların, rənglərin müqayisəsi) hər hansı bir əlaqələndirilməsi oxşarlıq, kontrast və ya nüans baxımından xarakterizə edilə bilər. Formanın bir hissəsi və hissəsi olan həndəsi forma koordinat sistemində forma ölçülərinin nisbəti ilə müəyyən edilir. Bir kostyuma baxdığımızda aldığımız ilk vizual təəssürat həcmnin dərəcəsindən, siluetin xarakterindən və konturdan irəli gəlir. Volumetrik forma kostyumun

siluetinin göründüyü sərhədlərdir. Kostyumdakı hündürlük dərəcəsi məhdud bir sıra ilə ortaya çıxır və insan ölçüləri imkanlarından kənara çıxmır. Burada iki aşırma mümkündür: paltar forması bir ölçüdə - bir xətti xarakterə və geyim forması üç ölçüyə yayılır - həcmli bir xarakter. Kostyumun bütün həndəsi formaları və onların əlaqələri çoxölçülü həndəsə qanunlarına tabedir və çoxölçülü bir məkanı təmsil edir. Buna görə də, iddia edə bilərik ki, kostyum dörd ölçülüdür: uzunluğu, hündürlüyü, həcmi və vaxtı var. Kostyumun ölçüsü asanlıqla təsvir edilə bilər, xarici məkanla bağlı təcridi hiss edilir. Formanın müvəqqəti inkişafı üslubun dəyişdirilməsinə və vaxtın estetik ideallarına uyğun olaraq dəyişkənliyi, müntəzəm olaraq pozulmuş bir standartın görünüşünü bildirir. Hər sənət əsəri psixoloji və fiziki bir balans tələb edir. Fiziki tarazlıq hər birinin sabit mövqedə olduğu elementlərin tənzimləməsini nəzərdə tutur. Dəyişməmiş forma təsadüfi, müvəqqəti və buna görə əsassızdır. Hər hansı formada ağırlıq mərkəzi simmetriya oxları olmalıdır. Mərkəz qəlibin hərəkət ölçüsünü və istiqamətini müəyyənləşdirir. Fiziki mərkəzin yerləşdiyi yer forma hissələrinin proporsionallığından, harmoniyasından və s. asılıdır. Mərkəz psixoloqlar tərəfindən müəyyənləşdirilmiş formanın bir hissəsidir. Kompozisiya mərkəzi kostyumun əsas psixoloji vurğusunun yerləşdiyi yerdir, bu, formanın inkişaf tendensiyasını və onun xətlərinin gələcək qarşılıqlı təsirini müəyyənləşdirir. Bu, mərkəzin hərəkət strukturun ümumi vəziyyətinə təsir göstərir. Formanın təşkili prinsipi onun strukturunu öyrənməklə ən tam şəkildə ortaya çıxı bilər. Quruluş, memarlıq, fizika, biologiya, riyaziyyat və s. ilə qarşılaşan çox ümumi bir anlayışdır. Formanı ifadə etmək üçün vasitələri seçmək üçün yalnız struktur var. Formanın artırılması, yəni xarakterik struktur xüsusiyyətlərinin sayının azaldılması, mövzunu təhlil etmək və qəbul etmək üçün daha asan olur. Forma qəbulu içindəki fərqlilik, kostyumda yerləşmiş fikirlərin yayılmasının müəyyənləşdirilməsidir. Məlumdur ki, insan ağıllı maddi dünya qanunlarına əməl edir. Sadə bir simmetrik forma fiziki tarazlığı, sabitliyi simvollaşdırır və tez-tez təbiətdə ən uyğun şəkildədir. Mürəkkəb bir formanın şəklini xarakterizə etmək, yalnız anlama biləcəyiniz və həndəsi olaraq tanınan elementləri təcrid edərək komponentlər arasında bir əlaqə yarada bilər. Yalnız bu

vəziyyətdə qəbul etmək mümkündür - bu elementlərin seçilməsi edildiyi qaydaları seçmək və anlamaq deməkdir. Alqı üçün quruluşun bir balans, yönləndirmə, məkan yönü, yuxarı və aşağı, sol və sağ tərəflərin dəqiqliyi olmalıdır. Bu anlayışlar forma zənginliyini xarakterizə edən qaydalar və pozğunluq anlayışı ilə birləşir. Yuxarıda təsvir edilən kostyumun xarici formasının xüsusiyyətləri yalnız riyazi baxımdan nəzərə alınır və harmonik forma haqqında fikir vermir. Amerikalı alim John R. Pierce yazırdı: “Sifariş sənət üçün zəruri deyil, amma orta sənət yalnız bir çox sifarişdən əziyyət çəkir. Bir pis şair qaçılmaz olaraq “sevgi və qan” kəlmələrində. Biz onsuz da əvvəlki sözləri, onları oxumaqdan öncə möhürlənmiş sözləri bilirik və “riyazi” sərəncam sənətdə müəyyən edildikdən sonra sənət ölür”. Bərabər müvəffəqiyyətli riyaziyyat onun xeyli formullarını gözəl və çirkin əks etdirə bilər. Xarici geyim forması əsasən siluet, konstruktiv və bəzək xətləri ilə müəyyən edilir. Siluet xətləri (çiyin, bel və dibi, eləcə də fasatda və profildə məhsulun forma hissəsini müəyyən edən xətlər) nisbətləri, üçölçülü paltar forması və xarici konturları təsvir edir. Kostyumun forması müəyyən ölçüdə xüsusi bir mobil obyekt (insan şəkli) üzərində yaradılmışdır. Kosmosda kostyumun mövqeyi onun silueti ilə müəyyən edilir. Forma silueti - bu, müxtəlif qoşulmuş xətlərin kompleksidir, formanın forma üzərinə düzəldilməsidir. Struktur xətlər (tikişlər) konstruktiv şəkildə (kəsmə ilə) həcm formasını yaratmaq üçün paltar səthini ayrı hissələrə bölüb. Əsas konstruktiv tikişlər: çiyin, yan, qoltuq, boyun, qol tikişi (sleeve seam), dartdır. Dart - hissənin bütün uzunluğu və ya eni boyunca uzanmayan bir tikişdir. Konstruktiv və dekorativ tikişlər üçün: rölyeflər, kokteyl tikişləri. Dekorativ xətlər - müxtəlif bitkilərdən yaranan xətləri, həmçinin yaxası, lapel, kənar və s. kənarlarının kontur xətlərindən ibarətdir. Uzun illərdir geyim sahəsinin hissələrə ən uğurlu bölünməsi inkişaf etdirildi. Humeral geyim parçalanmalarına bölünmənin tipik bir forması bir neçə əsas detaldan ibarət olan formadır: arxa, ötürülmə (rəflər), qolları, yaxası. Fərdi geyimlər itkin ola bilər (qolları, yaxası) və ya digər hissələrlə birləşdirilə bilər (məsələn, bir yaxa şal ilə məhsulda yaxası ilə bir yaxa). Öz növbəsində, hər bir detal kəsmə və modaya bağlı olaraq bir neçə hissəyə bölünə bilər. Bu, birliklər bütövlüyünü məhv etmədən forma daxilində baş

verir. Geyimin əsas detallarının forma və ölçüsü ilk növbədə onun kəsilməsinə bağlıdır. Dizayn forması yalnız bir moda siluet və tikişdən daha çox şey hesab olunur. Bu forma bədii bir görünüş şəkilləri meydana gətirir. Formanın bütövlüyü və optimallaşdırılması, eləcə də xarici formanın fərdi hissələrinin bədii ifadəliyi və kompozisiya birliyi memarlığa əsaslanır. Bu forma tikinti ilə əlaqəsi olmayan, özü ola bilməz. Dizayn məhsulun bir növ texniki quruluşu hesab edilə bilər. Quruluşlu ardıcılıq, forma, tikinti və materialların əlaqəsi tektonikanı əks etdirir. Geyimin forma və dizaynı böyük ölçüdə üzlük, sərtlilik, qəlibləmə qabiliyyəti və digər maddi xüsusiyyətlərdən asılıdır. Materialların xassələrinin düzgün istifadə edilməsi istismarda sabit olan məhsulların həqiqətən bədii, harmonik formalarını yaratmağa imkan verir. Müəyyən bir insana paltar hazırlayarkən, ölçülərini istifadə edin. Bundan başqa, bir quruluşu hazırlayarkən və bəzən bir məhsul tikərkən, insan orqanının xüsusiyyətləri nəzərə alınır. Bu vəziyyətdə bədənə mövqeyi, çiyinlərin boyu, boyun forması, geri, qarın, bud, əzələlərin inkişafı, yağ ehtiyatlarının dərəcəsi və onların paylanması, bədən nisbəti əhəmiyyətlidir. Bir santimetr lenti istifadə edərək rəqəmi ölçün. Bu halda, kişi (müşəri) bir jaketdə olmalı və qadın (müşəri) yalnız alt paltarda və ya sıx bir geyimdə olmalıdır. Ölçülən təbii duruşunu dəyişdirmədən, gərginlik olmadan dayanmalıdır. Bədənə bir santimetr tape əlavə edilməlidir, lakin həddindən artıq gərginlik olmadan. Rəssam müəyyən bir müddət üçün dəbli bir kostyumun formasını qurur və onun əsasında ayaqqabı, çantalar və s. tikir. Bu vəziyyətdə struktur diaqramı əsas formanın, onun modulunun, parametrlərinin, həndəsəsinin və inkişaf perspektivlərinin məhdudiyyətlərini müəyyənləşdirir. Dizayn prosesinin spesifikliyi ikili xarakter daşıyır: məntiqi formanı formalaşdırmaq və şüurlu kompozisiya axtarış prosesi. Bədii dizaynda formalaşma prosesi kompleksdir: formanın üçölçülü strukturunu və dizaynını təsvir edir. Məntiqi formalaşma prosesi sənətçinin yalnız intuisiya deyil, həm də məntiq, forma quruluşunun müntəzəm biliyini tələb edir. Məntiqi formalaşma prosesi həmişə proqnozlaşdırılan və ya ruhlandırıcı bir rəssamın oxşar bir formasının təhlili ilə əvəz olunur. Tərkibli axtarış forma bütövlüyünün ümumi

nümunələrinə əsaslanır. Fəal bədii vasitələrlə rəssam formanın görünüşünü ortaya qoyur və optimal funksiya uyğun olmaq üçün onu düzəldir.

NƏTİCƏ VƏ TƏKLİFLƏR

Tarix boyu kostyum insanın estetik tərbiyəsinə təsir edən vasitələrindən biri hesab edilir. Əgər biz bunu obrazlı şəkildə ifadə etsək, onda görərik ki, kostyum insanların daxili zənginliklərinin və fərdi dəyərlərinin aşkar edilməsinə kömək edir. Hər bir tarixi dövrdə baş verən bütün hadisələr insanların geyim tərzində də öz əksini tapır. Geyimlər tarix boyu dəyişikliklərə məruz qalıblar. Kostyum klassik üslubun nümunəsidir.

Orta əsrlərdə bədən gözəlliyinin təsviri və tərənnümü ilə geyimlərin gözəlliklərinin təsviri və tərənnümü təqribən eyni estetik səciyyə daşıyırdı. Bu ənənələri yerli modelyerlərimiz davam etdirilməlidir. Müasirliklə yanaşı, milli üslub birləşdirilərək sintez olunmalı, yeni növ geyim formaları gündəlik həyata daxil edilməlidir. Müxtəlif bayram tədbirlərində milli geyim növlərindən geniş istifadə edilir. Kostyumlara milli motivlərin daxil edilməsi, ən azından aksesuarlarda ornament naxışlardan istifadə olunması məqsəduyğundur.

Üst geyimlərin bədiiləşməsi daima mədəniyyət və texnikanın inkişafından asılı olmuşdur. Orta əsrlərdə istehsal mərkəzlərinin çoxunun digər ölkələrlə ticarət əlaqələrinin olması ölkədə naxış vurma sənətinin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir. Bu isə ornamentli kompozisiyalara, naxış motivlərinə yeni nəfəsin verilməsinə səbəb olmuşdur. Geyimlərdə, həmçinin müxtəlif dekorativ sənət sahələrində ornamentli kompozisiyaların inkişaf xətti ölkənin Yaxın və Otra Şərq ölkələri ilə sıx ticarət əlaqələrinin olmasından xəbər verir.

Əldə edilən nəticələrdən biri də budur ki, kostyum insanın estetik tərbiyəsinə təsir edən vasitələrindən biri hesab edilir. Əgər biz bunu obrazlı şəkildə ifadə etsək, deyə bilərik ki, kostyum insanların daxili zənginliklərinin və fərdi dəyərlərinin aşkar edilməsinə kömək edir.

Aparılan tədqiqatdan belə nəticəyə gəlmək olar ki, geyimlərin keyfiyyətinin öyrənilməsi məqsədi ilə sorğu metodlarından istifadə olunmalıdır. Bu həmçinin geyimlərin estetik xassələrinin qiymətləndirilməsi zamanı da əhəmiyyət daşıyır.

Kütləvi sorğuların nəticələri ekspertlər tərəfindən qiymətləndirilir. Bu metodlarla əldə edilən təhlil nəticəsində satış firmalarını istehlakçıların tələbini ödəməyə qadir çeşidlərin formalaşdırılmasına, həmçinin istehsal müəssisələrində keyfiyyətin yüksəldilməsinə gətirib çıxara bilər.

Dissertasiya işində əldə edilən mühüm nəticələrdən biri də geyimlərin kompozisiyasının bir çox vizual illüziya qanunauyğunluqları üzərində qurulmasıdır. Bu vizual prinsiplər sırasında rənglər mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Belə ki, kontrast rənglər geyimə xüsusi vizual effekt vermiş olacaq.

Digər nəticə onu deməyə əsas verir ki, konstruksiya məhsulun ilk hazırlanan variantı uyğunluğunu təmin etməlidir. Məhsulun modelində formaya, silueta, konstruktiv xətlərə diqqət edilməlidir. Bu xüsusiyyətlərin geyimlərdəki uyğunluğu lekalların dəqiq təyinindən asılıdır. Bununla əlaqədar olaraq deyə bilərik ki, istifadənin rahatlığı və geyimlərin insanlar üçün maksimal komfort yaratması konstruksiyanın düzgün həllindən asılıdır. Kütləvi istehsal olunan geyimlərin konstruksiyaqların iqtisadi və texnoloji cəhətdən səmərəli olmasına diqqət edilməlidir.

Bundan başqa, tədqiqat zamanı belə nəticəyə gəlinir ki, kostyumun yaranması və inkişafı geyim tarixi üçün əhəmiyyətə malikdir. Əlbəttə ki, zaman keçdikcə kostyum tədricən öz formasına, konstruksiyaqlarına və konstruktiv xətlərinə görə daha da təkmilləşmişdir. Kostyumlar həm qadınlar, həm də kişilər tərəfindən bəyənilərək geyinilir. Kostyumun formasının dəyişməsi insanlarda formanın yeniləşməsinə olan tələbdən irəli gəlir, istehlakçıların geyiminin dəyişməsilə, estetik zövqün dəyişməsilə və cəmiyyətin inkişafı ilə bağlıdır. Hazır geyim və məişət əşyalarının kütləvi istehsalına başlanılması nəticəsində yeni kütləvi istehsal mədəniyyətinin formalaşmasının, eləcə də modanın demokratikləşməsinin əsasını qoymuşdur.

Problemin araşdırılması prosesində əldə etdiyimiz nəticələr müəyyən təkliflərin də təqdim olunmasını zəruri edir.

- Yeni dəb formalarını həyata keçirmək üçün işə başlamaq, yaradıcı fikirlərin mahiyyətini tam şəkildə başa düşmək və gələcək məhsulun konstruktiv quruluşunun ətraflı diaqramını təqdim etmək lazımdır,

- Kostyum dizaynı sahəsində layihələndirmə prosesinə məhz sistemli-konseptual yanaşma metodu müsbət effekt verə bilər,

- Geyimin xarici görünüşündə vizual qanunauyğunluqların düzgün tətbiq edilməsi nəticəsində insanın fizioloji quruluşundakı qüsurları gizlətmək olar.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT

1. Hacıyev İ.A. Azərbaycanca Sənaye dizaynının təşəkkülü və inkişaf istiqamətləri. Bakı: Təknur, 2001, 224s.
2. Paşayev B.S., Məmmədova L.H., Ağamalıyeva Y.Ç. Moda və kostyumun tarixi. Bakı: Azərnəşr, 2009.
3. Hüseynov V.H. Toxuculuq materiallarının texnologiyası. Bakı. "Təhsil", 2004 - 320 s.
4. Агамалиева Е.Ч. Использование народного творчества в формировании современного костюма, Баку: Изд. Аз.ГЭУ, 2006.
5. Андреева И.А. Массовая мода и техническая эстетика. Жур. «Техническая эстетика», Москва, 1985.
6. Богатырев П.Г. Вопросы теории народного искусства. Москва: Изд. «Легпром», 1981.
7. Бычков В.В., Маньковская Н.Б. Виртуальная реальность в пространстве эстетического опыта // Вопросы философии. 2006, №11.
8. Быстрова Т.Ю. Дизайн в культуре XX века. Анализ теоретических концепций: Автор. докт.диссертации. ВНИИТЭ, 1995, 38 с.
9. Быстрова Т.Ю. Место дизайна в современной культуре // Техническая эстетика, 1989, №7, с.7-12
10. Розенсон И.А. Основы теории дизайна / Учебник для вузов. СПб: Питер, 2006, 224 с.
11. Варламов Г.Г., Струков О.Д. Элементы художественного конструирования и технической эстетики. Москва: Сов. Радио, 1980.
12. Гамаюнов В.Н., Коробковский Ю.Г. Основы дизайна. Учеб.пособие для студентов худож. граф. фак. пер. инт.– ов. Москва: Альфа, 1993.
13. Горина Г.С. Народные традиции в моделировании одежды. Москва: Изд. Легпромиздат, 1994.
14. Гофман А.В. Новая теория моды и модного поведения. Москва: Изд. Питер 2004.

15. Дмитрук А.Г. По законам красоты: О дизайнерском творчестве. Киев: Мистецтво, 1985.
16. Ибрагимова Н.И. Дизайн как средство гуманизации техногенной среды современного города // “Desinq-Review”, №1, 2011, с.27-31
17. Иттен И. Искусство формы. Мой форкурс в Баухаузе и других школах. М.: Изд-во Д.Аронов, 2001, 138 с.
18. Йонас Кон. Общая эстетика. М.: Гос.издательство, 1921, 272 с.
19. Касумова Э. Социальные функции дизайна. Баку: Элм, 2007, 138 с.
20. Генисаретский О.И. Лекция о месте проектирования и его развития в XX веке. М.: ВНИИТЭ, 2001, 56 с.
21. Михалева К.Ю. Система моды. М.: Российская политическая энциклопедия, 2010 - 137 с.
22. Пармон Ф.М. Композиция костюма. Москва: Изд. Легкая промышленность и бытовое обслуживание, 1985.
23. Мода и стиль. Современная энциклопедия. Москва: Изд. Аванта+, 2002.
24. Никитин М.Н. Художественное оформление тканей. Москва: Изд. Легпромиздат, 1994.
25. Глазычев В.Л. Дизайн как он есть. М.: Европа, 2006, 320 с.

ƏLAVƏLƏR

Şaquli üzrə kontrastlar

Dolğun yer illüziyası

Məkan illüziyası

Qapalı və qeyri-qapalı kontur illüziyası

İti bucaq illüziyası

Zolaqlı parçanın yaratdığı illüziya

Psixoloji yayınma illüziyası

Kontrast illüzyası

Musayev Elnur Zahid oğlu

“Kostyumun formasında vizual qavranma qanunauyğunluqlarının analizi”

mövzusunda magistr dissertasiyasına

XÜLASƏ

Bu gün artıq belə bir metodoloji mövqe formalaşmışdır ki, məhz geyim dizaynı predmetli estetik fəaliyyət sahəsi, dünyanın real estetik dəyişdirilməsi sferasıdır. Onun problemləri və nailiyyətləri öz növbəsində cəmiyyətin estetik dünyagörüşünü tərbiyələndirir. Cəmiyyətin mövcud olduğu bütün dövrlərdə geyim vacib məsələlərdən biri olub. Geyimin əsas gözəçarpan xarakteri onun formasıdır. Geyimin dəbə uyğun gəlməsi vacib şərt deyil, həm də insanın bədən quruluşuna yaraşmalıdır. Forma seçimində əsas cəhətlərdən biri də paltarın uzunluq ölçüsüdür. Paltarın uzunluğu dəbin istiqamətindən, şəxsin bədən quruluşundan və yaşından asılıdır və ətrafdakılar tərəfindən qəbul edilməsində böyük rol oynayır. Yeni formanın təşkili prinsipi bir sıra morfoloji geyim əlamətlərinin qarşılıqlı birləşməsi ilə ifadə edilir. Müasir kompüter texnologiyaları moda dizaynı sahəsində bütün problemləri həll etmək üçün əsaslı yeni yanaşmalar tətbiq etməyə imkan verir.

Kostyumun formasına texniki-iqtisadi, fiziki-mexaniki amillər təsir edir. Kostyumlar başqa geyim formalarından müxtəlif çeşiddə, biçimdə olması ilə, formasının müxtəlifliyi və tətbiq edilən materiallarla fərqlənir. Geyimlərdə kompozisiyanın əsas xassəsi: ahəngdar tamlıq, hissələrdə uyğunluq, kompozisiyada tarazlıqdır. Geyimlərin kompozisiyası bir çox vizual illüziyalar qanunauyğunluqları üzərində qurulur. Geyimlərin qarşısına qoyulan tələbləri ödəmək məqsədi ilə onların kompleks istehlak xassələrinə malik olması əsas şərtidir. Geyimlərin formalaşmasına ideoloji faktorlarda təsir edir. Müxtəlif ölkələrin özlərinə aid geyim tərzləri vardır. Müxtəlif səbəblərdən moda bir ölkədən digər ölkələrə keçir. Moda düzgün istiqamətləndirildiyi zaman əhali tərəfindən geniş yayılır. Belə olduğu halda moda hamı tərəfindən qəbul edilir.

Мусаев Ельнур Захид оглы

“Анализ закономерности визуального восприятия в форме костюма”

на магистерскую диссертацию

РЕЗЮМЕ

Сегодня уже сложилась такая методологическая позиция, что именно дизайн одежды является областью предметной эстетической деятельности, сферой реального эстетического преобразования мира. Ее проблемы и достижения в свою очередь воспитывают эстетическое мировоззрение общества. Во все времена существования общества одежда была важным вопросом. Основной существенно заметной характеристикой одежды является ее форма. Одежда, соответствующая моде, не является существенным условием, но должна вписываться в человеческое тело. Одной из основных особенностей выбора является длина платья. Длина платья зависит от направления моды, структуры тела и возраста человека и играет большую роль в признании других. Принцип формирования новой формы выражается комбинацией ряда морфологических атрибутов одежды. Современные компьютерные технологии позволяют использовать новые подходы для решения всех проблем в дизайне одежды. На форму костюма влияет технические, экономические, физические и механические факторы. Костюмы отличаются от других платьев своим огромным разнообразием, стилем, богатством формы и применением различных материалов. Главной характеристикой композиции в одежде является гармоничная полнота, гармония по частям, баланс в композиции. Состав композиции основан на многих визуальных иллюзиях. Это предпосылка для того, чтобы иметь сложную потребительскую собственность для удовлетворения требуемых требований. На формирование одежды влияют и идеологические факторы. У разных стран свой стиль одежды. По разным причинам мода идет из одной страны в другую. При правильной ориентации, мода широко распространяется населением. В этом случае мода принимается всеми.

Musayev Elnur Zahid oghlu

"Analysis of visual comprehension patterns in the form of suit"

for the master's thesis

SUMMARY

Nowadays, such a methodological position has been formed that the clothing design is a sphere of aesthetic activity that, the sphere of real aesthetic has been changing in the world. All related problems and accomplishments are promoting by the aesthetic outlook of society. During the existence of society, clothing was one of the most important issues. The main feature of clothing is its form. Fitting of apparels are not an essential condition for fashion, but should fit into the human body. One of the main features of the selection is the length of the dress. The length of your dress depend from the fashionable direction, suitabling on the body structure and age of the person and also playing a major role in the acceptance of pepole. The principle of the formation of the new form is expressed by the combination of a number of morphological clothing attributes. Modern computer technology allows for a wide range of innovative approaches to solving all problems in fashion design. The costume suit has been affecting by the technical, economic, physical and mechanical factors. Costumes differ from other dresses by its vast variety, style, richness of form and application of various materials. Clothing composition have that many visual illusions are built on the legality. It is a prerequisite to have a complex consumer property in order to meet the required demands. Its formation of clothing also has been influenced by ideological factors. Different countries have their own style of clothing. For a variety of reasons, fashion moving from one country to another one. Fashion is widely spread by the population when it is guided correctly. In this case fashion is accepted by everyone.

874 m qrup magistrantı Musayev Elnur Zahid oğlunun
“Kostyumun formasında vizual qavranma qanunauyğunluqlarının analizi”
mövzusunda magistr dissertasiyasının

R E F E R A T I

Qloballaşan dünyada gedən proseslər insanın maddi-estetik durumunu, eyni zamanda onun məişətini də əhatə edir. Bu proseslər müasir insanın dünyagörüşünə təsir göstərərək, ondan baş verən hadisələrə yeni konseptual yanaşmanı tələb edir. İncəsənət bəşəriyyətin maddi mədəniyyətinin bir hissəsi olub keçmiş tarixi dövrlərin insanları, onların geyim aləmində estetik ideali barədə unikal informasiyanın daşıyıcısıdır.

Dizaynın başlıca vəzifəsi funksiya ilə formanın optimal qarşılıqlı əlaqəsini axtarmaqdır. Ona görə də geyim dizaynı deyərkən, biz modelyerin əsərinin formasının xarici və daxili strukturu arasında olan sərhəd kimi başa düşürük. Məhz xarici və daxili strukturun təşkilində dizaynerin əsərinin funksional istifadə olunması onun insan üçün faydasının xarakterini müəyyən edir. Beləliklə, dizaynın obyektinin yalnız utilitar funksiyası deyil, eyni zamanda konstruktiv əsasın və bədii məzmunun daşıyıcısıdır. Bu prosesdə dizaynın aktiv fəaliyyətinin rolu misilsizdir.

Hal-hazırda rahatlıqla qeyd edə bilərik ki, həyata keçirilən və dialektik vəhdətdə yaranan moda və dizayn fəaliyyəti insanın yaradıcılığının estetik ölçülərdə yeni metodoloji yanaşma tərzini gətirən, ölçüsü çox olan və qəliz tərkibli, öz əvəz olunmazlığı və unikalılığı ilə seçilən sahəsidir. Zaman keçdikcə, geyim dizaynının yaradıcılıq növləri artır, yeni üslublar meydana çıxır, insanların dünyagörüşü artır və geyim sənayesi inkişaf edir. Müasir dövrün ən başlıca cəhəti həm də cəmiyyətin formalaşması prosesində modanın üstünlük təşkil etməsidir. Eyni zamanda geyim dizaynı dizayn fəaliyyətini və onun sosial mənasını ölçüyəgəlməz dərəcədə mürəkkəbləşdirir və aktuallaşdırır.

Bu gün geyim dizaynı daha geniş vüsət almaqdadır. Ötən əsrin 60-70-ci illərində moda sifariş ilə edilmiş rəssam-modelyerin işlərinə və modelyer-dizay-

nerin tikiş sənayesinin buraxdığı kütləvi hasilata bölünürdü. Bu gün isə tikiş sənayesinin, firmaların istehsal etdiyi modellər geyim dizaynına aiddir. Bu onunla izah olunur ki, moda sənayesi müasir texnologiyalara əsaslanır, daha çox demokratikləşir, geyim əhali kütləsinə istiqamətlənir, onların zövqlərini öyrənərək qabaqlayır. Qeyd etmək lazımdır ki, dəb xalqların keçmiş adətləri və sənətlə bağlı ortaya çıxardıqları yeniliklərlə birgə zövqləri, əxlaqi keyfiyyətləri, iqtisadi göstərişləri barədə gələcək nəsillərə otürmək üçün bir vasitədir. 20-ci yüzilliyin ortasından dərhal sonra dəb çoxsaylı mövzularda insanlara öndəgedən, hətta onları yönləndirib müxtəlif növlü davranışlara vadar edən ən önəmli amillərdən ən başlıcası oldu. Beləliklə, zamanla geyim və bəzəkdə olduğu kimi insanların da həyatında, düşüncə tərzlərində və davranışlarında da buna bənzər halların təsir göstərdiyi vəziyyətlər yaranmağa başladı.

Mövzunun aktuallığı. Ümumiyyətlə geyim dizaynı yaradıcılığı öz yerini həmişə zəngin məkanda tapmağa çalışır. Əksər hallarda bu yerlər çoxdan unudulmuş şeylərin və niyyətlərin proobrazı olur. Dizayner hələlik moda aləmində olmayanı layihələndirir, planlaşdırır. O, niyyətini reallaşdıraraq, yeni bir ideya yaradır və mədəniyyət məkanını genişləndirməyə çalışır. Dizaynda yaradıcılığın spesifikasi bundadır ki, moda aləmində prinsipə yeni formalar çox nadir hallarda olur, əksər geyim formalarının proobrazı isə artıq mövcuddur. Lakin onun köməyi ilə insanın özünə olan münasibətdə, vərdislərdə, hərəkətlərdə özünü aparmaq maneralarında, bütövlükdə davranışlarda kök salmış stereotiplər aradan qaldırılır.

Geyim dizaynında bu funksiyanın rolunu çox aydın görmək olar. Modelyerlər sistematik olaraq tarix və mədəniyyətin elementlərinə müraciət edir və bunlarda unikal kolleksiyalar yaratmağa kömək edən yeni həll yolları tapır. Belə olan şəraitdə geyimin əsas gözəçarpan xarakteri onun forması olduğu üçün dizayner kostyumu layihələndirərkən onun konstruktiv-dekorativ xüsusiyyətlərinə diqqət yetirir. Bu soyulənılənlər dissertasiya mövzusunun aktuallığını artıran amillərdir.

İşin məqsəd və vəzifələri. Tədqiqat işinin əsas məqsədi kostyumun layihələndirilməsində dizayner-modelyerin qarşısına çıxan nəzəri problemlərin inkişaf mərhələ-

lərini araşdırmaq, eyni zamanda kostyumun formasının yaranmasında konstruktivləşmənin elmi-nəzəri cəhətdən analiz edilməsi məsələləri durur.

Bu mövzuda tədqiqatın aparılmasında digər məqsəd kostyumun layihələndirilməsinə konseptual yanaşmanın vacib olması məsələsini ortaya çıxarmaq, eləcə də problemə konseptual yanaşmanın moda aləmində yerini və rolunu müəyyənləşdirməkdən, bununla yanaşı, kostyumun ümumilikdə formasına qoyulan tələblərin yaranma səbəbləri və onların həyata keçirilməsinin əhəmiyyəti, geyimin forma xarakteristikasında kompozisiyanın xüsusiyyətləri, rolu, bu tələbləri ödəmək üçün kompleks istehlak xassələrin öyrənilməsinin mahiyyəti, kostyumun formasının - yaranmasında vizual qanunauyğunluqların təhlil edilməsi, formanı əmələ gətirən komponentlərin müəyyən edilməsi və eləcə də geyimlərdə funksionallıq prinsipinin son dərəcə mühüm faktor olması məsələsini göstərməkdən ibarətdir. Bu məqsədləri həyata keçirmək üçün bəzi vəzifələrin yerinə yetirilməsi labüd hesab edilə bilər:

- Geyimi layihələndirərkən onun formasının insanın bədən quruluşuna yaraşması üçün öncədən dəqiq ölçmə işləri aparılmalıdır.

- Geyimin detallarının əsas konstruktiv və dekorativ xətlərinə xüsusi olaraq diqqət yetirilməlidir.

- Dəbli geyimin yaradılması üçün bütövlükdə məhsulun formasının konfigurasiyası, ölçülərin və ayrı-ayrı detalların cizgiləri, həmçinin də konkret dəb üçün ən rəşional, qabarıq və texnoloji konstruksiya etmə üsulları seçilmədir.

- Geyimin optimal xidmət müddətinin təmin edilməsi üçün materialların yüksək keyfiyyətə malik olması təmin edilməlidir.

- Müasir kompüter texnologiyalarından moda dizaynı sahəsində istifadə edilməsi bütün problemləri həll etmək üçün əsaslı yeni yanaşmaları şərtləndirəcəkdir.

Hesab edirəm ki, bu vəzifələr həyata keçirilməklə müasir moda aləmində rəqabət qabiliyyətli yüksək geyim məhsulları hazırlana bilər.

Tədqiqatın obyektı. Dissertasiya işində kostyumun formasının yaranmasında nəzəri problemlərə, onun xarakteristikasının analiz edilməsinə müraciət edilmiş,

formanın yaranmasına qoyulan tələblər, geyimin xarici görünüşündə vizual qanunauyğunluq və geyimin formasının funksional olması problemləri təhlil edilmişdir.

Tədqiqatın metodu. Dissertasiya işi nəzəri-metodoloji prinsiplər əsasında yerinə yetirilmişdir. Tədqiqat işinin mövzusu ilə bağlı müasir moda aləmində baş verən dəyişikliklərə, geyim sənayesində yeni texnologiyaların tətbiqinə dair məsələlərə və eləcə də bu sahəyə həsr olunmuş tədqiqat nümunələrinə müraciət edilmişdir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Kostyumun layihələndirilməsində formanın vizual qanunauyğunluqları prinsipi təhlil edilmiş, eyni zamanda forma və funksiyanın harmonik vəhdəti problemləri tədqiq edilmişdir.

İşin təcrübi əhəmiyyəti. Hal-hazırda Azərbaycanda geyim sənayesi inkişaf mərhələsinə qədəm qoyur. Belə olan şəraitdə tədqiq edilən problemlər bu sahədə tətbiq edilə bilər. Hesab edirəm ki, işin nəticələrindən modelyer-dizaynerlər də yararlanırlar.

Tədqiqat işinin strukturu. Magistr dissertasiyası 3 fəsildən, nəticə və təkliflərdən ibarətdir. İşin yazılmasında 25 adda ədəbiyyat mənbələrindən istifadə edilmişdir. Dissertasiya işi kompüterdə yazılmış 74 səhifədən və 10 şəkildən ibarətdir.

Magistrant:

E.Z. Musayev

Elmi rəhbər:

f.ü.f.d. N.N.Abbasov